

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής: Μέθοδοι και Εφαρμογές, Εργασία
και Πολιτικές Απασχόλησης

Διπλωματική Εργασία

Θέμα: « Ο Αποκλεισμός των Μεταναστών από τις Υπηρεσίες Πρόνοιας»

Σαραφούδης Αθανάσιος

Αθήνα 2018

Τριμελής Επιτροπή:

Ψημμένος Ιορδάνης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Παπαθεοδώρου Χρίστος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Παπαδοπούλου Δέσποινα, Αναπλ. Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 1 ^ο : Η Γενική Προβληματική της Μελέτης.....	9
Κεφάλαιο 2 ^ο : Η Μεθόδευση της Διάκρισης.....	13
Υποκεφάλαιο 1 ^ο : Η Οργανωτική Κουλτούρα.....	22
Κεφάλαιο 3 ^ο : Η Παραγωγή του Στιγματισμού από την Κοινωνία.....	27
Κεφάλαιο 4 ^ο : Η Νοηματοδότηση του Επαγγέλματος και του Εαυτού των Υπαλλήλων της Πρόνοιας.....	31
Κεφάλαιο 5 ^ο : Οι Υπάλληλοι των Προνοιακών Υπηρεσιών ως Εργαλείο του Κράτους.....	37
Κεφάλαιο 6 ^ο : Η Μεθοδολογία της Έρευνας.....	42
Κεφάλαιο 7 ^ο : Συνεντεύξεις.....	45

Συμπεράσμα.....54

Βιβλιογραφία

Περίληψη

Η παρούσα εργασία θα επεξεργαστεί τις θεωρητικές προσεγγίσεις που παρατηρούνται στην βιβλιογραφία σχετικά με την διάκριση των μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες. Ειδικότερα, θα εντυφήσουμε στα αίτια που προάγουν αυτήν τη διάκριση και το τελικό αποτέλεσμα που δεν είναι άλλο, από τον κοινωνικό τους αποκλεισμό. Για να γίνει δυνατή η εξαγωγή των συμπερασμάτων της μελέτης θα χρησιμοποιηθούν συνεντεύξεις, έτσι ώστε να αποτυπωθεί η υποκειμενική πλευρά των μεταναστών.

Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία θα μελετηθεί η διακριτική ευχέρεια των υπαλλήλων στις δημόσιες προνοιακές υπηρεσίες, δηλαδή η διάκριση που επιτελείται στους μετανάστες, ειδικότερα την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα θα εστιάσουμε στον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο οι αρμόδιοι φορείς αντιμετωπίζουν τους μετανάστες που απευθύνονται στις κοινωνικές υπηρεσίες προκειμένου να διασφαλίσουν ή ακόμα και να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους απέναντι στην πρόνοια. Αναλυτικότερα, θα επεξεργαστούμε συμπεριφορές και τάσεις που χρησιμοποιούν οι δημόσιοι υπάλληλοι προς τους μετανάστες για να κατανοήσουμε εάν αυτές οι συμπεριφορές ταυτίζονται με την χρήση περισσότερων κριτηρίων ελέγχου που οδηγούν στην διάκρισή τους από τον γηγενή πληθυσμό. Οι έλεγχοι αυτοί θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε, κάτι που θα υλοποιηθεί ευθύς αμέσως, εάν δραστηριοποιούνται στα πλαίσια της τήρησης των θεσμικών απαιτήσεων ή εάν τοποθετούνται στους μετανάστες πέρα από το θεσμοποιημένο πεδίο της εργασίας τους. Εάν αυτό ισχύει στο βαθμό που ισχύει, τότε θα κληθούμε να αποδείξουμε τους λόγους για τους οποίους παρατηρείται το συγκεκριμένο φαινόμενο της διάκρισης.

Για να καταστεί αυτό το εγχείρημα δυνατό θα πρέπει πρωτίστως να προβούμε στην ανάλυση κάποιων ιστορικών γεγονότων που επέφεραν την εμφάνιση και την ανάπτυξη των μεταναστευτικών ρευμάτων, σε συνδυασμό με την παροχή κοινωνικών βοηθημάτων. Πιο συγκεκριμένα, η μετανάστευση είναι μια διαδικασία, η οποία έχει απασχολήσει την διεθνή βιβλιογραφία, ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους. Για λόγους οριοθέτησης της μελέτης θα ασχοληθούμε με την μετακίνηση των πληθυσμών κατά τον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό με ιδιαίτερη έμφαση από το 1990 και έπειτα. Αναλυτικότερα, η μετανάστευση άρχισε να εμφανίζεται μαζικά από τον 15 αιώνα στην Αγγλία, όπου αλλάζει η τότε κοινωνική δομή. Εκείνη την περίοδο η ανερχόμενη αστική τάξη δημιούργησε σε οικονομικό αλλά και σε πολιτικό επίπεδο ένα ελεύθερο εργατικό δυναμικό (ελεύθερους εργάτες), οι οποίοι για να μπορέσουν να εξασφαλίσουν την υλική αναπαραγωγή τους, εφόσον δεν διέθεταν ιδιοκτησία, έπρεπε να εργαστούν.¹ Όλη η διαδικασία αυτή είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργήσει ένα πολυπληθέστατο μετακινούμενο εργατικό δυναμικό που από την ύπαιθρο κατευθύνονταν στις ανερχόμενες βιομηχανικές χώρες προκειμένου να εργαστεί. Οπότε, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η μαζική μετακίνηση πληθυσμών έχει οξυνθεί στην ιστορία του καπιταλισμού, καθώς σχετίζεται άμεσα με τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας.

Ταυτόχρονα, με την αύξηση των μεταναστευτικών ροών, άλλο ένα κοινωνιολογικό πρόβλημα που παρουσιάζεται σε παγκόσμια κλίμακα είναι και ο κοινωνικός αποκλεισμός. Χαρακτηριστικά, το 1850 έχουν αρχίσει ήδη στην Αγγλία να δραστηριοποιούνται δίκτυα φτωχοκομείων, προκειμένου να αντιμετωπίσουν ως ένα βαθμό τον κοινωνικό αποκλεισμό. Το γεγονός αυτό φέρνει στο φως την ύπαρξη των κατώτερων κοινωνικών μερίδων που έχει επιφέρει η ανάπτυξη της βιομηχανίας, καθώς τα αποτελέσματά της έχουν γίνει πια ορατά. Με αυτόν τον τρόπο η τότε Μεγάλη Βρετανία ήρθε αντιμέτωπη με προβλήματα που μέχρι τότε δεν ήταν εμφανή. Έτσι, το βρετανικό Κράτος για να «αντιμετωπίσει» τον κοινωνικό αποκλεισμό στέγασε τους φτωχούς σε ιδιόκτητες κατοικίες, τις οποίες εκμίσθωνε με δημόσιες δαπάνες. Βέβαια, η πρακτική αυτή είχε ως αποτέλεσμα αρκετά άτομα από τα φτωχά στρώματα να δημοπρατούνται σε όσους προσέφεραν τα ελάχιστα κόστη συντήρησής

---

¹ Κάρλ Μάρξ « Το Κεφάλαιο» σ. 485 Τόμος 1^{ος} Μετ. Παναγιώτης Μαυρομάτης Εκ. Σύγχρονη Εποχή 2002

τους.² Οπότε, γίνεται αντιληπτό ότι η συγκεκριμένη ενέργεια βύθιζε ακόμη περισσότερο τους φτωχούς στην ένδεια, άρα και στον αποκλεισμό, παρά τους βοηθούσε.

Με το πέρασμα των χρόνων οι πιέσεις του εργατικού δυναμικού για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους μεγιστοποιήθηκαν. Για να επιλυθεί σε ένα βαθμό η ένταση που υπήρχε ανάμεσα στα εργατικά στρώματα και την εργοδοσία, άρχισε να επιφέρει κάποιες παραχωρήσεις που σχετίζονται με την κοινωνική προστασία των αδυνάτων, έτσι ώστε να περιοριστούν οι κοινωνικά αποκλειόμενοι. Πιο συγκεκριμένα, η απαρχή του λεγόμενου προνοιακού μοντέλου Κράτους διαθέτει τις ρίζες της στη Γερμανία. Το 1871 η Γερμανία συγκροτείται σε έθνος, δηλαδή ομοσπονδιοποιούνται τα διάφορα ξεχωριστά κρατίδια σε ένα ενιαίο Κράτος. Η διαδικασία δημιουργίας του Κράτους μεθοδεύτηκε από το νομικό σύστημα που δραστηριοποιείται με γενικευμένη ισχύ σε όλα τα κρατίδια ενοποιώντας τα. Άλλωστε, είναι σημαντική η φράση του Μάρξ ότι «το έδαφός μας δεν είναι το έδαφος δικαίου»³ που αποδεικνύει την βαρύτητα του καθολικού νόμου στη συγκρότηση του Κράτους. Έτσι λοιπόν έχουμε την εμφάνιση του Κράτους, που εν αντιθέσει με τους φεουδαλικούς κοινωνικούς σχηματισμούς, αναπτύσσονται εμβρυακές δημόσιες υπηρεσίες για την εξυπηρέτηση των τότε πολιτών.⁴ Την ίδια περίοδο ξεκινούν και κάποιες υποτυπώδεις κοινωνικές πολιτικές από τον Μπίσμαρκ για να κατευνάσει τις πιέσεις των εργατών της Γερμανίας. Χαρακτηριστικά, το πρώτο Κράτος Πρόνοιας που εμφανίστηκε στην ιστορική περίοδο του καπιταλισμού ήταν το υπολειμματικό μοντέλου (Μπισμαρτιανό) που δημιούργησε ο Μπίσμαρκ, προσφέροντας βασικές παροχές εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού και υγειονομική περίθαλψη.⁵ Ωστόσο, δεν θα πρέπει να αποσιωπηθεί το γεγονός ότι ο Μπίσμαρκ επιθυμούσε να εκπαιδεύσει το εργατικό δυναμικό της Γερμανίας, προκειμένου να διαθέτει την απαραίτητη τεχνογνωσία για τον χειρισμό των μηχανών που επέφερε η τεχνολογική πρόοδος.

---

² L. Morris «Dangerous Class, the underclass and social citizenship» σ. 34 Εκ. Routledge 1994

³ Κ. Μάρξ «Κείμενα από τη δεκαετία του 1840. Μια Ανθολογία» σ.183 μτφ. Θ. Γκιούρας Εκ. ΚΨΜ 2014

⁴ Θα πρέπει να γίνει μια οριοθέτηση του όρου «πολίτης» που χρησιμοποιείται εδώ, καθώς ο πολίτης νοούνταν ότι είναι κάτοχος ιδιοκτησίας. Οπότε, όσοι δεν διέθεταν ιδιοκτησία, άρα και δικαίωμα ψήφου αποκλείονταν από την έννοια του πολίτη.

⁵ Ο. Στασινοπούλου «Κοινωνική Πολιτική: Βασικές Έννοιες, Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα» Σημειώσεις 2006

Επιπροσθέτως, για την έκβαση της μελέτης, θα εξεταστούν βαθύτερα τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού των μεταναστών, όχι μόνο από την κοινωνική δομή, η οποία στον ύστερο καπιταλισμό τείνει στην εξατομίκευση, αλλά και το γεγονός ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστών έχει την απαρχή του στους ίδιους τους υπαλλήλους των προνοιακών υπηρεσιών και κυρίτερα στη δομή του Κράτους.

Με βάση τα παραπάνω, το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αφορά την γενική προβληματική, η οποία θα περιγράφει το κοινωνιολογικό πρόβλημα που μελετάται. Το δεύτερο κεφάλαιο μελετά τον τρόπο που επιτελείται η διάκριση των μεταναστών, ενώ το πρώτο υποκεφάλαιο εξετάζει την οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων. Επιπλέον, το τρίτο κεφάλαιο περιγράφει τον στιγματισμό των μεταναστών από την κοινωνία και το τέταρτο κεφάλαιο επεξεργάζεται τη νοσηματοδότηση του επαγγέλματος των προνοιακών υπαλλήλων και τον ρόλο που διαδραματίζει για την παραγωγή της διάκρισης. Στο πέμπτο κεφάλαιο πραγματευόμαστε το πως το δοσμένο γραφειοκρατικό πλαίσιο λειτουργίας των υπαλλήλων της πρόνοιας ταυτίζεται με τα πραγματικά συμφέροντα που εκπροσωπεί το Κράτος. Εν συνεχεία στο έκτο κεφάλαιο περιγράφεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό της συνέντευξης και στο έβδομο κεφάλαιο αποτυπώνονται οι συνεντεύξεις, ενώ θα ακολουθήσουν τα συμπεράσματα.

Κεφάλαιο 1^ο: Η Γενική Προβληματική της Μελέτης

Σε αυτό το σημείο θα ήταν χρήσιμο να οριοθετήσουμε την παρούσα μελέτη προκειμένου να περιγράψουμε το κοινωνιολογικό πρόβλημα που γεννάται από την διάκριση των μεταναστών, καθώς και τα αποτελέσματα που παράγει, δηλαδή τον αποκλεισμό, απέναντι στον μεταναστευτικό πληθυσμό. Για να γίνει η επεξεργασία της διακριτικής ευχέρειας δυνατή, θα πρέπει πρωτίστως να διαφωτιστεί η έννοια της οργανωτικής κουλτούρας των υπαλλήλων των προνοιακών υπηρεσιών και η αποκρυστάλλωση του εννοιολογικού της περιεχομένου, δηλαδή ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο δραστηριοποιούνται και παράλληλα οργανώνονται οι φορείς των δημοσίων παροχών. Άλλωστε, δεν θα πρέπει να παραλείπεται το γεγονός ότι και οι δύο προαναφερθείσες έννοιες διαθέτουν μια κοινή βάση που αναπαράγει τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Προσεγγίζοντας λοιπόν την έννοια της οργανωτικής κουλτούρας με έναν απλοϊκό ορισμό, διαπιστώνεται ότι αφορά τα αξιακά πλαίσια, σύμφωνα με τα οποία είναι δομημένη η οργάνωση και οι λειτουργίες των προνοιακών υπηρεσιών. Πιο συγκεκριμένα, το κύριο μέρος του πλαισίου της οργάνωσης και της λειτουργίας των υπηρεσιών του δημοσίου τομέα αποτελούν οι θεσμικοί- νομικοί κανονισμοί, οι οποίοι αναπαριστούν τους κανόνες και δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων, κατά την εργασιακή τους διαδικασία. Δηλαδή, η οργανωτική κουλτούρα περιστρέφεται γύρω από το τοποθετημένο κανονιστικό πλαίσιο οργάνωσης των λειτουργιών του δημοσίου τομέα. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι φορείς των προνοιακών υπηρεσιών, καθώς αποτελούν τα πρόσωπα- Υποκείμενα του Κράτους που δραστηριοποιούνται (θα κατανοήσουμε στη συνέχεια σε πιο βαθμό) σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες. Έτσι λοιπόν, προκειμένου να στοιχειοθετήσουμε την οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων, ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο βασικές πτυχές του ίδιου

ζητήματος. Από τη μιά μεριά είναι το πεδίο του θέτει το Κράτος, προκειμένου να αναπαραχθούν «ομαλά» οι λειτουργίες και η κυριαρχία του. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν τα πρόσωπα που στελεχώνουν τις δημόσιες υπηρεσίες. Τα πρόσωπα αυτά, ως φορείς αξιών και εξουσίας απέναντι στους μετανάστες, εστιάζουν στην αναπαραγωγή τους και στην τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου για την καλύτερη λειτουργία του ή για την περαιτέρω θωράκισή του. Επομένως, αυτό είναι και το σημείο, όπου η οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων «παντρεύεται» με την διάκριση του υφίστανται οι μετανάστες. Βέβαια, το ζήτημα αυτό θα το εξετάσουμε ενδελεχώς στα επόμενα κεφάλαια. Η σύζευξη αυτή προσανατολίζεται περισσότερο στην ενίσχυση του ρόλου της οργάνωσης των κρατικών μηχανισμών με θωράκιση του ελεγκτικού επιπέδου, παρά στην απαγκύλωση των προβλημάτων της γραφειοκρατίας.

Ακόμα, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο να περιγραφούν οι θεσμοποιημένες αρμοδιότητες των δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίες απορρέουν από τους νομικούς κανόνες λειτουργίας του Κράτους. Με αυτόν τον τρόπο θα κατανοηθούν με μεγαλύτερη ευκολία οι προαναφερθείσες έννοιες που ετεροκαθορίζονται από τους γενικούς κανόνες λειτουργίας. Χαρακτηριστικά, οι κανόνες λειτουργίας της κρατικής διοίκησης ορίζουν ότι η ελευθερία του δημοσίου υπαλλήλου περιορίζεται υπέρ του λαού, λόγω της υποχρέωσης υπακοής και της πολιτικής ουδετερότητας των δημοσίων υπαλλήλων που απορρέουν από τους κανόνες του κρατικού δικαίου.⁶ Η πρόταση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς θα αναλύσουμε στη συνέχεια εάν πράγματι περιορίζεται η ατομική και πολιτική ελευθερία τους και εάν ναι σε πιο βαθμό απέναντι στους μετανάστες. Βέβαια, θα πρέπει να ειπωθεί ότι ο περιορισμός των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών των δημοσίων υπαλλήλων είναι «αναγκαίος», σύμφωνα με τον κρατικό κώδικα διοίκησης, διότι θα πρέπει να απωλέσουν ένα κομμάτι των ελευθεριών τους, προκειμένου να εξυπηρετήσουν πλήρως το κοινωνικό σύνολο.

Σύμφωνα με τον κρατικό κώδικα λειτουργίας, ο δημόσιος υπάλληλος καλείται, ως όργανο του Κράτους, να θεραπεύει το δημόσιο συμφέρον, δηλαδή να ανταποκρίνεται στους σκοπούς και στα πλαίσια αναπαραγωγής του Κράτους. Για το λόγο αυτό, γαλουχούνται με αξίες και πρότυπα που ανταποκρίνονται και υλοποιούν τα αιτήματα

---

⁶ Α. Ι. Τάχου «Θεμελιώδες Υποχρεώσεις των Δημοσίων Υπαλλήλων» σ. 159 Εκ. Σακκούλα Θεσ/νίκη 1981

του Κράτους. Από την άλλη πλευρά, αυτοί που προσφεύγουν στις δημόσιες υπηρεσίες (προνοιακές) και στην συγκεκριμένη περίπτωση οι μετανάστες, είναι υποχρεωμένοι από το νομικό επίπεδο λειτουργίας των κανόνων, να υπακούουν στα εκάστοτε όργανα (υπάλληλοι) του Κράτους.⁷ Με άλλα λόγια, τοποθετείται στο επίκεντρο της μελέτης το νομικό περιεχόμενο του κρατικού δικαίου, προκειμένου να εισχωρήσουμε στον τρόπο που ο εκάστοτε δημόσιος υπάλληλος νομιμοποιεί τις πράξεις του εαυτού του απέναντι στους αιτούντες.

Αναλυτικότερα, μια πηγή νομιμοποίησης των πρακτικών ελέγχου που χρησιμοποιούν οι δημόσιοι υπάλληλοι, όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από τα παραπάνω, είναι ο κρατικός κώδικας. Ο κώδικας όμως δεν είναι αρκετός για να νομιμοποιήσει τις πρακτικές ελέγχου των δημοσίων υπαλλήλων απέναντι στους μετανάστες, ακόμα και με την μορφή εξαναγκασμού που χρησιμοποιεί. Το βασικό συστατικό στοιχείο της νομιμοποίησης των πρακτικών ελέγχου είναι η θέση εξουσίας που παρέχεται στους δημοσίους υπαλλήλους, δηλαδή η θέση ισχύος που διαθέτουν απέναντι στους μετανάστες. Πιο συγκεκριμένα, το Κράτος, ως ένα πεδίο συσχετισμού δυνάμεων, προκειμένου να επιβιώσει την κυριαρχία του και να αναπαραχθεί υλικά «εφευρισκει» την πολιτική ουδετερότητα, μετατρέποντας κατά αυτόν τον τρόπο, τους υπαλλήλους σε πραγματικά οργανά του. Έτσι λοιπόν, οι προνοιακοί υπάλληλοι νομιμοποιούν την διάκριση των μεταναστών, όχι μόνο εξαιτίας των κανόνων λειτουργίας τους, αλλά και από την οργανική τους ιδιότητα που βασίζεται στην θωράκιση του Κράτους.

Συνεπακόλουθα, οι υπάλληλοι των δημόσιων προνοιακών υπηρεσιών αντλούν νομιμοποίηση των συμπεριφορών ελέγχου από το ίδιο το Κράτος. Το γεγονός αυτό τους μεταφέρει περισσότερες αρμοδιότητες σχετικά με την εξυπηρέτηση των μεταναστών, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να θέτουν περισσότερα κριτήρια ελέγχου, πέρα από αυτά που είναι θεσμοποιημένα. Επομένως, σε ένα πρώτο σημείο έκβασης της μελέτης, μπορεί να ειπωθεί ότι η διάκριση που υλοποιείται από τους δημοσίους υπαλλήλους απέναντι στους μετανάστες ταυτίζεται με την οργανική τους ιδιότητα και με αυτόν τον τρόπο διαπράττουν τον κοινωνικό αποκλεισμό τους.⁸ Βέβαια, για να

---

⁷ Α. Ι. Τάχου «Θεμελιώδες Υποχρεώσεις των Δημοσίων Υπαλλήλων» σ. 160 Εκ. Σακκούλα Θεσ/νίκη 1981

⁸ Κ. Κασιμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα και Κοινωνικός Αποκλεισμός» στο Μ. Πετμεζίδου, Χ. Παπαθεοδώρου «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός» σ. 466 Εκ. Εξάντας Αθήνα 2004

εξάγουμε γόνιμα συμπεράσματα για την παραπάνω παρατήρηση θα πρέπει να διερευνήσουμε περισσότερες πτυχές του ζητήματος, όπως για παράδειγμα την διαδικασία αναγνώρισης των μεταναστών από τους προνοιακούς υπαλλήλους και τον τρόπο που οι υπάλληλοι αυτοί νοηματοδοτούν το επάγγελμα και τον εαυτό τους.

Κεφάλαιο 2^ο : Η Μεθόδευση της Διάκρισης

Για την περαιτέρω κατανόηση και αποκρυστάλλωση της διάκρισης των μεταναστών θα πρέπει να παρατηρήσουμε τα ιστορικά φορτία που εμπεριέχονται στο εσωτερικό της. Πιο συγκεκριμένα, για να καταστεί αυτό δυνατό θα πρέπει να παραθέσουμε την γένεση και την νοηματοδότηση της διάκρισης. Χαρακτηριστικά, θα εισέλθουμε στους όρους και στις έννοιες που χρησιμοποιούσαν παλαιότερα, αλλά ακόμα και σήμερα για να κατανοηθούν οι λεξιλογικές αποτυπώσεις του στιγματισμού σε πρώτο επίπεδο και της διάκρισης σε δεύτερο. Η διαδικασία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς θα μας υποδείξει τον τρόπο που οι γενικότεροι χαρακτηρισμοί κάποιων ανθρώπων αποδεικνύουν την ταυτότητα που τους προσδίδουν τα άτομα που είναι έξω από την προσωπική τους ζωή. Με άλλα λόγια, θα εστιάσουμε στον γενικότερο τρόπο που οι κυρίαρχες τάσεις και συμπεριφορές (κυρίαρχη ιδεολογία) της κοινωνικής δομής, νοηματοδοτούν και ερμηνεύουν πεποιθήσεις ή ακόμα και ενέργειες που διαφέρουν από αυτές. Συνεπώς, θα βασιστούμε στους αρνητικούς χαρακτηρισμούς και λέξεις (ετικέτες) που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να απεικονίσουν εκείνους που διαφέρουν από τις υπάρχουσες κοινωνικές νόρμες.

Επιπροσθέτως, για να συγκεκριμενοποιήσουμε ακόμη περισσότερο το θεματικό πεδίο επεξεργαζόμαστε την σύνδεση των αρνητικών προσδιορισμών σε άτομα που προέρχονται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα, στο εσωτερικό των οποίων εντάσσονται και οι μετανάστες. Αναλυτικότερα, ένας χαρακτηρισμός που χρησιμοποιείται από τον μεσαίωνα είναι η κατηγοριοποίηση κάποιων κοινωνικών τάξεων σε φτωχούς, πράγμα που αποδεικνύει σε πρώτο επίπεδο ότι διχοτομείται η κοινωνική δομή σε έχοντες και μη έχοντες. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο ανάλυσης παρατηρείται ότι οι τότε άρχουσες τάξεις διαιρούσαν τους φτωχούς σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αφορούσε τους αρρώστους και τους φτωχούς που εργάζονταν, ενώ στη δεύτερη τους φτωχούς που ήταν εκτός παραγωγής. Συνεπακόλουθα, ο παραπάνω διαχωρισμός διαθέτει βαρυσήμαντο περιεχόμενο, καθώς θεωρήθηκε ότι η πρώτη κατηγορία των φτωχών που εργάζονται θα έπρεπε να βοηθηθεί, ενώ οι φτωχοί που δεν εργάζονταν δε θα έπρεπε να λαμβάνουν βοήθεια

από το Κράτος.⁹ Με άλλα λόγια, οι διακρίσεις αυτές ενσωματώνονται στο γενικότερο πλαίσιο των στερεοτύπων που ερμηνεύει τους φτωχούς που εργάζονται ως καλούς και άξιους, ενώ τους φτωχούς που δεν εργάζονται ως παραβατικούς και ανάξιους.

Με την πάροδο των χρόνων, οι έννοιες αυτές που διαχωρίζουν τους άξιους από τους ανάξιους, τους φτωχούς που χρήζουν βοήθειας και τους φτωχούς που δεν επιθυμούν να εργαστούν συνεχίζουν να υπάρχουν ακόμα και σήμερα. Αναλυτικότερα, τα κυρίαρχα στερεότυπα χαρακτηρίζουν τα κατώτατα κοινωνικά στρώματα ως αυτούς που δεν επιθυμούν να εργαστούν και προσπαθούν να επιβιώσουν υποβασταζόμενοι από το Κράτος. Σε αυτούς συγκαταλέγονται και οι μετανάστες, ιδιαίτερα οι νόμιμοι, καθώς οι παράνομοι είναι αποκλεισμένοι από τις προνοιακές παροχές. Πιο συγκεκριμένα, η διάκριση που αφορά τους μόνιμους μετανάστες και καταλήγει σε στιγματισμό, βασίζεται στο γεγονός ότι παρεκκλίνουν από τα κυρίαρχα πρότυπα επιβίωσης, επειδή διαμένουν σε βρώμικες φτωχογειτονιές, αναπτύσσουν παραβατικές- εγκληματικές συμπεριφορές ή ακόμα επιβαρύνουν τη δημόσια υγεία, λόγω της κατάστασής τους. Το γεγονός αυτό συμβάλλει στην κοινωνική τους περιθωριοποίηση και στην εσωτερίκευση της διάκρισης που υφίστανται από τους γηγενείς πληθυσμούς.

Επεξηγηματικότερα, οι μετανάστες, λόγω του κοινωνικού αποκλεισμού τους δύναται να ενταχθούν στις κατώτατες τάξεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι φτωχοί, οι υποαπασχολούμενοι, οι άνεργοι και αυτοί που δεν μπορούν να δημιουργήσουν φιλοδοξίες.¹⁰ Όλες οι παραπάνω κατηγορίες αποτελούν τμήματα των κατώτερων ταξικών μερίδων, διότι ο τρόπος ζωής τους όχι μόνο διαφέρει από το κυρίαρχο βιοτικό επίπεδο, αλλά κυρίως γιατί ξεχωρίζουν μέσω των στιγματισμών τους από την υπόλοιπη κοινωνία. Έτσι λοιπόν, οι διάφορες ρατσιστικές και φυλετικές διακρίσεις που γίνονται εις βάρος των μεταναστών είναι αποτέλεσμα της ταξικής πάλης. Δηλαδή, οι στιγματοποιήσεις και οι διακρίσεις τους επιτελούνται βάσει ταξικών κριτηρίων. Κοντολογίς, η κυρίαρχη ιδεολογία, παράγει και αναπαράγει στερεότυπα άξιων και μη άξιων, πολιτισμένων και απολίτιστων, προκειμένου να αποκρύψει την πραγματικότητα, δηλαδή την ταξική πάλη και των ταξικό κοινωνικό αποκλεισμό. Άρα, ο αποκλεισμός των μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες είναι αμιγώς

---

⁹ H. J. Gans « The War Against the Poor, The Underclass and Antipoverty Policy» σ. 35 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

¹⁰ H. J. Gans « The War Against the Poor, The Underclass and Antipoverty Policy» σ. 43 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

ταξικός, διότι συμβάλλει στην ακόμη περισσότερο ταξική τους υποβάθμιση.¹¹ Άλλωστε, μπορεί να ειπωθεί ότι οι πολιτικές «στήριξης» που δραστηριοποιούνται από Κράτος Πρόνοιας είναι πολιτικές, οι οποίες ουσιαστικά θεσμοθετούν τη φτώχεια, καθώς αποτρέπουν τους μετανάστες από την κοινωνική κινητικότητα και τους αποθαρρύνουν από οποιαδήποτε σκέψη που θα αφορά ένα καλύτερο μέλλον.¹²

Επιπλέον, μια βασική πολιτική που χρησιμοποιούσε το Κράτος κατά τον 19^ο αιώνα ήταν να συγκεντρώνει τα φτωχά κοινωνικά στρώματα και τους μετανάστες σε φιλανθρωπικά ιδρύματα, φυλακές και ψυχιατρικά νοσοκομεία, προκειμένου να τους ελέγξουν. Η πράξη αυτή για να νομιμοποιηθεί περισσότερο συνδυάστηκε με την ψήφιση ενός νομοθετικού πλαισίου, το οποίο περιλάμβανε ποινικούς όρους ενάντια στα φτωχά στρώματα. Βέβαια, στη διαδικασία ελέγχου και εγκλεισμού των «επικίνδυνων» τάξεων συνέβαλλαν και διάφοροι κοινωνικοί επιστήμονες και λειτουργοί που στις εξαγγελίες τους βασίστηκαν σε μετρήσεις συμπεριφορών των κοινωνικά κατωτέρων τάξεων. Χαρακτηριστικά, θεωρούσαν ότι οι φτωχοί και οι μετανάστες αναπτύσσουν παραβατικές συμπεριφορές και εγκληματικές τάσεις.¹³ Επομένως, θα έπρεπε να κρατηθούν στα παραπάνω ιδρύματα, επειδή αποτελούσαν κίνδυνο για την δημόσια τάξη. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η διατήρηση της τάξης, για άλλη μία φορά, διαδραμάτισε καθοριστικό παράγοντα για την νομιμοποίηση των πρακτικών εγκλεισμού των μεταναστών σε οργανισμούς. Το γεγονός αυτό όχι μόνο αποτρέπει την ένταξη των κατώτερων τάξεων, άρα και των μεταναστών, στην εκάστοτε κοινωνική δομή, απεναντίας λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να περιθωριοποιεί τις τάξεις αυτές από τους ζωτικούς κοινωνικούς χώρους. Με άλλα λόγια, απομονώνει τους φτωχούς και τους μετανάστες από οποιοδήποτε κοινωνικό χώρο συναναστροφής με τους υπόλοιπους ανθρώπους, αποκρυσταλλώνοντας παράλληλα την χωρική διάσταση της εξουσίας.¹⁴

Εν συνεχεία, με το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, άρχισαν οι κυβερνήσεις των ευρωπαϊκών χωρών να θεσπίζουν κοινωνικές παροχές στους πολίτες τους. Έτσι λοιπόν, διαμορφώθηκαν κρατικές υπηρεσίες, οι οποίες παρείχαν κάποια κοινωνικά

---

¹¹ L. Morris «Dangerous Class, the underclass and social citizenship» σ. 12 Εκ. Routledge 1994

¹² H. J. Gans « The War Against the Poor, The Underclass and Antipoverty Policy» σ. 154 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

¹³ H. J. Gans « The War Against the Poor, The Underclass and Antipoverty Policy» σ. 136 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

¹⁴ H. J. Gans « The War Against the Poor, The Underclass and Antipoverty Policy» σ. 137 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

αγαθά στα άτομα που δεν ήταν σε θέση να τα καρπωθούν. Οι υπηρεσίες αυτές αφορούν κατά κύριο λόγο τις υπηρεσίες πρόνοιας. Η ιδιάζουσα περίπτωση που θα πρέπει να εξεταστεί για την έκβαση της μελέτης, είναι η διάκριση που επιτελείται στις σύγχρονες κρατικές υπηρεσίες πρόνοιας απέναντι στους μετανάστες. Όπως άλλωστε έχει αναφερθεί και παραπάνω, το περιεχόμενο των λέξεων που χαρακτηρίζουν τις συμπεριφορές και τον τρόπο διαβίωσης διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στον σχηματισμό της διάκρισης. Με άλλα λόγια, οι κοινωνικά δοσμένοι χαρακτηρισμοί των μεταναστών ως εγκληματικών στοιχείων και ξένων προς την κοινωνία αναπαριστούν τον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο, η εκάστοτε κοινωνία νοηματοδοτεί αυτούς που εισέρχονται στη χώρα προκειμένου να διεκδικήσουν ένα καλύτερο μέλλον. Χαρακτηριστικά, γίνεται φανερό ότι οι μετανάστες που λαμβάνουν κοινωνικές μέριμνες είναι ελαττωματικές προσωπικότητες ή στην καλύτερη περίπτωση ανήθικα άτομα που δεν εργάζονται και συντηρούνται από το Κράτος.¹⁵ Η αφήγηση αυτή που η κοινωνία και συγκεκριμένα οι ανώτερες- μεσαίες τάξεις νοηματοδοτούν τους μετανάστες που δικαιούνται κοινωνική μέριμνα ως ανάξιους για εργασία, φυσικά δεν ευσταθεί. Οι σοβαροί λόγοι που αντικρούουν το παραπάνω επιχείρημα είναι ότι δεν μπορούν να κατανοήσουν την πενιχρή οικονομική κατάσταση των μεταναστών ή ότι διαθέτουν πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία διαφέρουν από αυτά που κυριαρχούν στην κοινωνική δομή της χώρας υποδοχής. Για αυτούς τους λόγους άλλωστε διακρίνονται από την κοινωνία και ωθούνται στην περιθωριοποίηση. Επομένως, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι οι λέξεις που χαρακτηρίζει τους μετανάστες η κοινωνία είναι φορτισμένες αρνητικά και έτσι χάνονται οι ποιότητες των ανθρώπων μέσα στις ίδιες τις λέξεις. Άρα, οι αρνητικές ετικέτες και οι στιγματισμοί που παράγονται για τους μετανάστες από την κυρίαρχη ιδεολογία και τα Μέσα Ενημέρωσης ανταποκρίνονται πλήρως στους σκοπούς του καπιταλιστικού συστήματος που δεν είναι άλλοι από την ταξική κάθοδο και τον αποκλεισμό από οποιαδήποτε κοινωνική άνοδο.

Επιπροσθέτως, διακρίσεις των μεταναστών από την κοινωνική δομή ή την αγορά εργασίας αντικατοπτρίζονται στις κρατικές υπηρεσίες και ιδιαίτερα στις υπηρεσίες πρόνοιας. Πιο συγκεκριμένα, ο στιγματισμός των μεταναστών παράγει επιπτώσεις στις προνοιακές υπηρεσίες που έχουν ως αποτέλεσμα οι μετανάστες να λάβουν κακές

---

¹⁵ H. J. Gans « The War.....» σ. 107 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

υπηρεσίες από τους αρμόδιους υπαλλήλους ή ακόμα και να μη εξυπηρετηθούν.¹⁶ Ο λόγος όμως που υφίσταται η μη αποδοτικότητα των προνοιακών υπηρεσιών απέναντι στους μετανάστες δεν είναι μόνον αυτός. Ειδικότερα, οι προνοιακές υπηρεσίες, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης, υποχρηματοδοτούνται ενώ παράλληλα, λόγω της αύξησης των ατόμων που χρειάζονται υποστήριξη, οι υπάλληλοι των υπηρεσιών εργάζονται υπερβολικά. Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα, οι προνοιακές υπηρεσίες και οι δημόσιοι υπάλληλοι που αποτελούν τα όργανα των υπηρεσιών να λειτουργούν με τη συνεχή λογική της επιλογής, που οδηγεί στην διάκριση.¹⁷ Συνεπακόλουθα, τόσο η εσωτερική λογική της λειτουργίας των προνοιακών υπηρεσιών, όσο και η οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων εστιάζει στη μόνιμη διάκριση των μεταναστών. Το σημαντικό στοιχείο το οποίο καταφέραμε να εκμαιεύσουμε από την παρούσα ανάλυση είναι ότι η διάκριση των μεταναστών, μεταξύ τους ή απέναντι στον εγχώριο πληθυσμό δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά βασίζεται στον κοινωνικό στιγματισμό και στις συμπεριφορές των μεταναστών.

Εμβαθύνοντας ακόμη περισσότερο στη διάκριση των μεταναστών, σε αυτό το σημείο της μελέτης θα εστιάσουμε στη διαδικασία, σύμφωνα με την οποία, οι προνοιακοί υπάλληλοι χρησιμοποιούν συμπληρωματικά φίλτρα για να διακρίνουν τους μετανάστες, δηλαδή στην διακριτική τους ευχέρεια. Αναλυτικότερα, ένα φίλτρο που χρησιμοποιούν οι προνοιακοί υπάλληλοι για την επιλογή των μεταναστών κατά την παροχή των κοινωνικών αγαθών είναι η υποψία ότι οι περισσότεροι μετανάστες τους εξαπατούν ως προς την αναγκαιότητα της χρήσης των κοινωνικών βοηθημάτων.¹⁸ Έτσι λοιπόν, χρησιμοποιούν κάθε μέσο ελέγχου που διαθέτουν, προσθέτοντας αρκετές φορές κριτήρια που είναι πέρα από τους θεσμικούς τους κανόνες προκειμένου να πετύχουν την επιλογή.¹⁹ Η επικοινωνία που σχηματίζεται με τους μετανάστες αποτελεί ένα πλαίσιο διαλόγου, το οποίο κατά τους υπαλλήλους των προνοιακών υπηρεσιών μπορεί να τους αποδείξει εάν οι μετανάστες επιδιώκουν να τους εξαπατήσουν ή όχι. Η αυτονομία που παρέχει η οργανωτική κουλτούρα στην λήψη αποφάσεων και στις δραστηριότητες των δημοσίων υπαλλήλων, υπό το πρίσμα της Νέας Δημόσιας Διοίκησης είναι καταλυτική για την επιλογή των μεταναστών.

---

¹⁶ H. J. Gans « The War.....» σ. 76 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

¹⁷ H. J. Gans « The War.....» σ. 79 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

¹⁸ H. J. Gans « The War.....» σ. 92 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

¹⁹ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σελ. 476 Εκ. Εξάντας 2004

Επιπλέον, οι μετανάστες λογίζονται από τους υπαλλήλους των προνοιακών υπηρεσιών σαν πολίτες κατώτερης ποιότητας, λόγω των στιγματισμών τους, μη έχοντας καμία εξουσία ή καμία επιρροή πάνω τους, πράγμα που επιτρέπει στους υπαλλήλους να εξαπολύουν απαγορεύσεις και αποκλεισμούς.²⁰ Κατά αυτόν τον τρόπο μια άρνηση παροχής υπηρεσιών και βοήθειας προς τους μετανάστες όχι μόνο είναι νομιμοποιημένη, αλλά αποτελεί αναγκαστική λύση για να τους διευκολύνει στην επιλογή.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις, οι μετανάστες δεν αντιμετωπίζονται από τους δημοσίους υπαλλήλους με τα κριτήρια ισότητας που ορίζονται από το Κράτος Δικαίου, αλλά ούτε από το γενικό κώδικα λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών. Αρκετές είναι οι φορές μάλιστα που οι μετανάστες κακομεταχειρίζονται από τους προνοιακούς υπαλλήλους, υποδεικνύοντάς τους με αυτόν τον τρόπο ότι τους θεωρούν κατώτερους. Χαρακτηριστικά οι μετανάστες που αντιτίθενται στην κακομεταχείριση που υφίστανται από τους υπαλλήλους της πρόνοιας, συχνά αποτελούν τους πρώτους που αποκλείονται από την παροχή της κοινωνικής βοήθειας.²¹

Ακόμα, οι υπάλληλοι των προνοιακών υπηρεσιών, για να νομιμοποιήσουν περισσότερο τη διακριτική τους ευχέρεια, προσπαθούν να αγκαλιάσουν το υποτιθέμενο θεσμικό πλαίσιο τόσο πολύ, ώστε να μην επιτρέπουν περιθώρια «ευελιξίας» στους συναδέρφους τους που επιθυμούν να βοηθήσουν τους μετανάστες. Με αυτόν τον τρόπο παρουσιάζουν στους συναδέρφους τους ότι οι πρακτικές τους δεν αποτελούν προϊόν δικής τους επιλογής, αλλά καθορίζονται από τους κανόνες λειτουργίας της υπηρεσίας. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και στις περιπτώσεις που κάποιοι υπάλληλοι της πρόνοιας βοηθούν τους μετανάστες που τέθηκαν εκτός επιλογής, επανεξετάζοντας τις περιπτώσεις τους. Πιο συγκεκριμένα, τα ανώτατα στελέχη τιμωρούν τους δημοσίους υπαλλήλους που τήρησαν τους κανόνες της νομιμότητας και παρείχαν κοινωνικά αγαθά στους μετανάστες.²² Σε αυτό το σημείο μπορούμε να διακρίνουμε ένα σχετικά παράδοξο φαινόμενο. Το παράδοξο φαινόμενο έγκειται στο ότι οι υπάλληλοι που χρησιμοποιούν πρόσθετα κριτήρια για την παροχή κοινωνικής βοήθειας ή τη διακριτική τους ευχέρεια ως μέσο επιλογής των

---

²⁰ H. J. Gans « The War.....» σ. 105 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

²¹ H. J. Gans « The War.....» σ. 110 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

²² H. J. Gans « The War.....» σ. 116 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

μεταναστών, αποτελούν το γενικό- καθολικό μη θεσμοποιημένο κανόνα λειτουργίας των δημοσίων προνοιακών υπηρεσιών. Από την άλλη πλευρά, οι υπάλληλοι που μεταχειρίζονται τους μετανάστες ισότιμα μεταξύ τους και ισότιμα μεταξύ των υπολοίπων πολιτών της κοινωνίας απαρτίζουν έναν μειοψηφούντα, παρ' όλα αυτά θεσμοποιημένο, κανόνα λειτουργίας των προνοιακών υπηρεσιών.²³ Επομένως, οι πρακτικές διαλογής των δημοσίων υπαλλήλων όχι μόνο δεν ανταποκρίνονται στους σκοπούς ύπαρξης των προνοιακών υπηρεσιών που είναι η ενδυνάμωση των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, απεναντίας προωθούν τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Εφόσον αναλύθηκε η διακριτική ευχέρεια των δημοσίων υπαλλήλων ως τον ακρογωνιαίο λίθο της επιλογής, το επόμενο στάδιο της έρευνας θα αφορά τον τρόπο αναγνώρισης των υπαλλήλων της δημόσιας πρόνοιας. Πιο συγκεκριμένα, οι μετανάστες διαθέτουν τις δικές του προκαταλήψεις απέναντι στους υπαλλήλους των προνοιακών υπηρεσιών, καθώς είναι φορείς των δικών τους αξιακών- ηθικών μορφών, ενώ παράλληλα γνωρίζουν ότι έχουν στιγματιστεί από την κοινωνία. Επεξηγηματικότερα, δημιουργούνται δυαδικές δομές των σχέσεων αναγνώρισης που αφορούν την αναγνώριση των μεταναστών από τους δημοσίους υπαλλήλους και την αναγνώριση των στελεχών των προνοιακών υπηρεσιών από τους μετανάστες. Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, κάποιοι μετανάστες δεν αναγνωρίζονται από τα στελέχη του δημοσίου ως πολίτες του Κράτους που χρήζουν βοήθειας, καθώς θεωρούν ότι τους εξαπατούν. Η δεύτερη δομή αναγνώρισης είναι η αναγνώριση των υπαλλήλων της πρόνοιας ως οργάνων του Κράτους από τους μετανάστες που εξετάζουν ισότιμα την εκάστοτε περίπτωση.²⁴ Πιο αναλυτικά, οι μετανάστες αναπτύσσουν προκαταλήψεις και δυσπιστούν απέναντι στις αποφάσεις των δημοσίων υπαλλήλων, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο ένα πλέγμα αμοιβαίας επιφύλαξης και φόβου.²⁵

Με βάση τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι παραβιάσεις των στελεχών απέναντι στα κριτήρια επιλογής των μεταναστών αποτελούν μόνο ένα τμήμα της γενικότερης κατάστασης που επικρατεί στις προνοιακές υπηρεσίες. Χαρακτηριστικά, οι ελλείψεις χρηματοδοτούμενων

---

²³ H. J. Gans « The War.....» σ. 111 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

²⁴ G. W. Fr. Hegel « Από τα Πρώτα Πολιτικά Κείμενα στη Φαινομενολογία του Πνεύματος» Κ. Ψυχοπαίδης Εκ. Πόλις 2005

²⁵ H. J. Gans « The War.....» σ. 122 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

προγραμμάτων και προσωπικού, οι γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και η υλοποίηση των απαιτήσεων λειτουργίας των υπηρεσιών μπροστά στις ανάγκες των μεταναστών αποτελούν μια συνεχή διαδικασία σωρευτικού χάους που οδηγεί στη διάκριση. Επιπλέον, η διάκριση που επιτυγχάνεται στις προνοιακές υπηρεσίες, έχει ως αποτέλεσμα οι μετανάστες να οδηγούνται σε ακραίες συνθήκες διαβίωσης.²⁶

Ακόμη, μπορεί να ειπωθεί, ότι κάποιες φορές οι προνοιακές υπηρεσίες και οι οργανισμοί αποθαρρύνουν τους μετανάστες από την διαφυγή των στιγματισμών τους. Πιο συγκεκριμένα, έρευνες ανθρωπολόγων έχουν δείξει ότι μετανάστες που διέμεναν σε κέντρα φιλοξενίας και εργάζονταν σε δεύτερες δουλειές προκειμένου να αποκοπούν από τον στιγματισμό τους και να ανέλθουν ταξικά, υποχρεώθηκαν να παρακολουθήσουν άσκοπες νυχτερινές συναντήσεις για να διατηρήσουν τη θέση τους στο κέντρο φιλοξενίας.²⁷ Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι μετανάστες να χάσουν τη δυνατότητα της δεύτερης εργασίας. Έτσι λοιπόν, η εσωτερική λειτουργία των οργανισμών της πρόνοιας, πέρα από τη διάκριση και την επιλογή που πραγματοποιεί σε βάρος των μεταναστών τους αποκόπτει ορισμένες φορές από τη δυνατότητα ταξικής ανόδου. Επομένως, αναπαράγει τον στιγματισμό των μεταναστών και τον αποκλεισμό τους από την ένταξή τους στην κοινωνική δομή.

Επιπροσθέτως, άλλο ένα βαρυσήμαντο γεγονός που θα πρέπει να παραθέσουμε σχετικά με τα κριτήρια επιλογής των μεταναστών που εφαρμόζονται από τους υπαλλήλους των προνοιακών υπηρεσιών είναι ότι τα κριτήρια αυτά εμπεριέχουν φυλετικές διακρίσεις. Πιο συγκεκριμένα, οι δημόσιοι υπάλληλοι διαχωρίζουν τον τρόπο μεταχείρισης των μεταναστών, από αυτόν που εξετάζουν τις περιπτώσεις αιτήσεων του εθνικού πληθυσμού. Ο λόγος που επιτυγχάνεται η εν λόγω διάκριση είναι ότι οι υπάλληλοι θεωρούν τους μετανάστες, ως άτομα δεύτερης κατηγορίας. Έτσι λοιπόν, θεωρούν ότι οι μετανάστες δεν εντάσσονται στη ρητορική των γενικών συμφερόντων του έθνους και για αυτό το λόγο διακρίνονται.²⁸ Σε αυτή την πρακτική καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το Κράτος, πράγμα που θα εξετάσουμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο, καθώς προσφέρει, μέσω της παραγωγής της ιδεολογίας του, ένα πλαίσιο του αναπαρίστανται τα «γενικά συμφέροντα» του έθνους. Φυσικά, από αυτά τα «συμφέροντα» αποκλείονται οι μετανάστες.

---

²⁶ H. J. Gans « The War.....» σ. 128 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

²⁷ H. J. Gans « The War.....» σ. 131 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

²⁸ H. J. Gans « The War.....» σ. 132 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

Στην ίδια κατεύθυνση της διάκρισης υλοποιείται και μια ακόμα διάκριση- φίλτρο, αυτή τη φορά πέρα από τη διάκριση των μεταναστών σε σχέση με τον γηγενή πληθυσμό. Επεξηγηματικότερα, η διάκριση αυτή που αναφέρουμε πραγματοποιείται μεταξύ των μεταναστών, ανάλογα με τη χώρα προέλευσής τους. Χαρακτηριστικά, οι δημόσιοι υπάλληλοι των προνοιακών υπηρεσιών χρησιμοποιούν φυλετικά κριτήρια, προκειμένου να καθορίσουν εάν κάποιος μετανάστης έχει δικαίωμα στις κοινωνικές παροχές ή εάν όχι.²⁹ Η παραπάνω πρόταση αποτελεί βασική διαδικασία επιλογής των αιτούντων μεταναστών κοινωνικής πρόνοιας. Έτσι λοιπόν, οι δημόσιοι υπάλληλοι «επιλέγουν» τους δικαιούχους ανάλογα με το εάν αυτοί προέρχονται από την Αλβανία, πράγμα που δεν ίσχυε σε προηγούμενα χρόνια ή τους απορρίπτουν εάν προέρχονται από το Πακιστάν. Συνεπακόλουθα, παρατηρούμε μια νέα τροπή των διαδικασιών «επιλογής» των μεταναστών. Δηλαδή, οι Αλβανοί και οι Ρώσοι μετανάστες δεν αποκλείονται εξ' αρχής από της προνοιακές παροχές. Το γεγονός αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία ή ακόμα στην ενσωμάτωσή τους (π.χ. δεύτερη γενιά Αλβανών μεταναστών). Βέβαια, η φυλετική διάκριση συνεχίζει να υφίσταται, αυτή τη φορά όμως λαμβάνει άλλη τροπή, καθώς υλοποιείται πια στο εσωτερικό των μεταναστών.³⁰ Συνεπώς, δύναται να μιλάμε για φυλετικοποίηση της διάκρισης των μεταναστών.

---

²⁹ H. J. Gans « The War.....» σ. 135 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

³⁰ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 480 Εκ. Εξάντας 2004

Υποκεφάλαιο 1^ο: Η Οργανωτική Κουλτούρα

Όπως έχει ήδη ειπωθεί στην Γενική Προβληματική της Μελέτης, η οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων παράγει τον κοινωνικό αποκλεισμό των μεταναστών στην ίδια της τη δομή. Αναλυτικότερα, το θεσμικό πλαίσιο, του οποίου μέρος αποτελεί και η οργανωτική κουλτούρα, διαχωρίζει τους μετανάστες σε νόμιμους και μη νόμιμους. Ο διαχωρισμός αυτός έχει ως αποτέλεσμα την νομιμοποιημένη παραμονή των μεταναστών, οι οποίοι έχουν εξασφαλίσει τα απαραίτητα δικαιολογητικά, στην χώρα υποδοχής και την ένταξή τους στην επίσημη αγορά εργασίας της εκάστοτε χώρας υποδοχής.³¹ Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό από την παραπάνω διάκριση που υφίσταται λόγω του νομικού πλαισίου, οι παράνομοι μετανάστες παραμένουν όχι μόνο αποκλεισμένοι από την νόμιμη είσοδό τους στις χώρες υποδοχής, αλλά και από την ένταξή τους στην εγχώρια αγορά εργασίας. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς ο κοινωνικός αποκλεισμός που παράγεται δεν αφορά μονάχα την άδεια παραμονής, αλλά παράλληλα τους αποκόπτει από οποιαδήποτε διεκδίκηση κοινωνικής παροχής που θα μπορούσαν να λάβουν από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Για το λόγο αυτό, οι παράνομοι μετανάστες συχνά έχουν με την επικίνδυνη τάξη, η οποία διαβιεί στο περιθώριο και στην ένδεια.³² Έτσι λοιπόν, εξαναγκάζονται να απασχολούνται σε συστήματα παραγωγής, τα οποία τους οδηγούν να απωλέσουν οποιοδήποτε δικαίωμα προστασίας του ίδιου τους του εαυτού.

Από την άλλη μεριά, οι εργοδότες αμείβουν με χαμηλότερους μισθούς τους παράνομους μετανάστες, επειδή αποτελούν για αυτούς αναλώσιμο και περιπλανώμενο εργατικό δυναμικό. Συνεπακόλουθα, οι μη νόμιμοι μετανάστες υφίστανται μεγαλύτερη εκμετάλλευση, καθώς εξαναγκάζονται να δεχτούν οποιοδήποτε κακοπληρωμένο επάγγελμα, χωρίς κοινωνική ασφάλιση, υπό το φόβο της απέλασής τους.³³ Φυσικά, με όλα τα παραπάνω μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι η απομόνωση των μη νόμιμων μεταναστών έχει οδηγήσει στην εκτεταμένη

---

³¹ Κ. Κασιμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα και Κοινωνικός Αποκλεισμός» στο Μ. Πετμεζίδου, Χ. Παπαθεοδώρου «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός» σ. 473 Εκ. Εξάντας Αθήνα 2004

³² L. Morris «Dangerous Class, the underclass and social citizenship» σ. 25 Εκ. Routledge 1994

³³ L. Morris «Dangerous Class, the underclass and social citizenship» σελ. 32 Εκ. Routledge 1994

παραγκώνιση και απόκλεισή τους από οποιοδήποτε κοινωνικό περιβάλλον ανεξαρτήτου χώρας διαμονής.

Ανάλογες περιπτώσεις έχουν παρατηρηθεί και στη χώρα μας, ειδικότερα μετά την πτώση του Σοβιετικού καθεστώτος, όπου μεγάλα τμήματα πληθυσμών άρχισαν να μεταναστεύουν στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, οι μετανάστες που κατέφυγαν στην Ελλάδα δραστηριοποιήθηκαν στα μεταπρατικά συστήματα παραγωγής και στον κατασκευαστικό τομέα, ενώ παράλληλα αποτέλεσαν πηγή φθηνού εργατικού δυναμικού που εκμεταλλευόντουσαν από επιτήδειους εργοδότες. Με άλλα λόγια, οι μετανάστες, κυρίως Αλβανικής καταγωγής συγκαταλέγονταν από τους εργοδότες, στο ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό που έπρεπε να εργαστεί με οποιοδήποτε κόστος, λόγω της αναγκαιότητάς τους για επιβίωση.

Βέβαια, με την πάροδο του χρόνου κατάφεραν να ενταχθούν στην κοινωνία με τις άδειες παραμονής που τους δόθηκαν και έτσι απέκτησαν δικαιώματα στην κοινωνική πρόνοια. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι μετανάστες ήρθαν αντιμέτωποι με τη ρατσιστική συμπεριφορά των δημοσίων υπαλλήλων. Χαρακτηριστικά, παρά το γεγονός ότι μπόρεσαν να ενταχθούν στην επίσημη αγορά εργασίας της Ελλάδας, συνέχισαν να υπάρχουν προβλήματα στο δίκτυο των προνοιακών παροχών. Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότεροι μετανάστες δεν γνώριζαν τα δικαιώματά τους ή ακόμα και εάν τα γνώριζαν δεν απολάμβαναν τις ίδιες παροχές με τους αυτόχθονες. Το γεγονός αυτό οφείλονταν, κατά κύριο λόγο, στην οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων, οι οποίοι αρνούνταν να τους εξυπηρετήσουν, καθυστερούσαν τη νομιμοποίηση των αδειών παραμονής ή και αν τους εξυπηρετούσαν, με τη συμπεριφορά τους, τους έδειχναν ότι δεν είναι ευπρόσδεκτοι στη χώρα.³⁴ Επεξηγηματικότερα, η ευελιξία της αγοράς εργασίας και οι νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας, άρχισαν να επιφέρουν άτυπες μορφές οργανωτικής κουλτούρας που προωθούσαν την προσωπική πρωτοβουλία των υπαλλήλων. Αυτή η πρακτική είχε ως αποτέλεσμα, οι δημόσιοι υπάλληλοι να αποκοπούν από το δύσκαμπτο πλαίσιο της γραφειοκρατίας. Ετσι λοιπόν, οι δημόσιοι υπάλληλοι χρησιμοποιούν το πεδίο ευελιξίας που τους παρέχεται από τον εκσυγχρονισμό της

---

³⁴ Κ. Κασιμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα και Κοινωνικός Αποκλεισμός» στο Μ. Πετμεζίδου, Χ. Παπαθεοδώρου «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός» σ. 449 Εκ. Εξάντας Αθήνα 2004

δημόσιας διοίκησης, αναπτύσσοντας ένα πλαίσιο πρωτοβουλιών, το οποίο επιφορτώνει με περισσότερες μορφές ελέγχου την ζωή των μεταναστών.

Πιο συγκεκριμένα, οι υπάλληλοι των προνοιακών δημοσίων υπηρεσιών διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση και συνάμα στην οριοθέτηση των επιλογών των μεταναστών, καθώς αντιπροσωπεύουν ένα μικρόκοσμο της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, οι εκάστοτε ρατσιστικές συμπεριφορές και τάσεις των δημοσίων υπαλλήλων αντανακλούν τους φραγμούς που θέτονται από το ίδιο το Κράτος σχετικά με την ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Η οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων επηρεάζει με τέτοιο τρόπο τους ίδιους τους υπαλλήλους, ώστε υιοθετούν συμπεριφορές εσωτερικού ελέγχου απέναντι στους μετανάστες. Χαρακτηριστικά, οι σχέσεις που συνάπτουν οι δημόσιοι υπάλληλοι με τους μετανάστες, κατά την εξέταση των αιτήσεων για παροχή κοινωνικής βοήθειας, μπορούν να παρομοιωθούν στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, ως σχέσεις εργοδότη και εργαζομένων. Κατ' επέκταση χρησιμοποιούν τις πρακτικές εσωτερικού ελέγχου, όπως για παράδειγμα πιστοποιητικά υγείας των μεταναστών ή διαβεβαιώσεις ότι μπορούν και είναι πρόθυμοι να εργαστούν. Φυσικά, όλες οι παραπάνω πρακτικές των δημοσίων υπαλλήλων παρεκκλίνουν από τον γενικό κώδικα της δημόσιας διοίκησης.³⁵ Ακόμα, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι αρμόδιοι φορείς για την παροχή των κοινωνικών αγαθών υιοθετούν τις πρακτικές αυτές, διότι θεωρούν ότι οι μετανάστες αποτελούν μία εξωτερική κοινωνική κατηγορία που δεν εντάσσεται στα συμφέροντα του έθνους. Ειδικότερα, πιστεύουν ότι οι μετανάστες, παρά το γεγονός ότι διαθέτουν άδεια παραμονής στη χώρα, συνεχίζουν να είναι ξένοι προς αυτή και έτσι προτιμούν να εξυπηρετήσουν τον εγχώριο πληθυσμό, τοποθετώντας περισσότερα εμπόδια στους μετανάστες.³⁶ Δηλαδή, θεωρούν ότι οι πόροι που θα πρέπει να διανεμηθούν από το Κράτος, μέσω των κοινωνικών αγαθών, δεν επαρκούν για τους μετανάστες και έτσι τους αποκλείουν ή ακόμα στην καλύτερη περίπτωση καθυστερούν σκοπίμως τις γραφειοκρατικές διαδικασίες.

Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι μετανάστες να θεωρούν τους εαυτούς τους ως ξένους στην χώρα παραμονής, ενώ παράλληλα γαλουχούνται από τις συμπεριφορές αυτές για να αποτελούν ένα πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό, το οποίο θα δέχεται να εργαστεί

---

³⁵ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα και Κοινωνικός Αποκλεισμός» στο Μ. Πετμεζίδου, Χ. Παπαθεοδώρου «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός» σ. 450 Εκ. Εξάντας Αθήνα 2004

³⁶ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 458 Εκ. Εξάντας 2004

σε οποιοσδήποτε συνθήκες εργασίας με εξευτελιστικούς μισθούς. Συνεπώς, οι προνοιακοί υπάλληλοι αναπαράγουν το μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό εν αγνοία τους, εκθέτοντάς το στους επιτήδειους εργοδότες. Έτσι, οι δημόσιοι υπάλληλοι προωθούν των κοινωνικό αποκλεισμό των μεταναστών.

Επιπροσθέτως, η οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων συχνά οδηγεί τους υπαλλήλους να συναπτουν μεταξύ τους διάφορα δίκτυα διαφθοράς που σχετίζονται με τον κοινωνικό αποκλεισμό των μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, δραστηριοποιούνται σε ένα παράνομο πλαίσιο άτυπων μορφών εξουσίας, όπου διαχωρίζουν τους αιτούντες με βάση τα πολιτισμικά τους χαρακτηριστικά. Δηλαδή, οι μετανάστες είναι φορείς παραδόσεων και αξιών, οι οποίες είναι διαφορετικές από τις κυρίαρχες της χώρας μας. Έτσι, οι δημόσιοι υπάλληλοι τους διαχωρίζουν παράνομα, λόγω των διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων που διαθέτουν. Από την άλλη πλευρά, η οργανωτική κουλτούρα των προνοιακών υπαλλήλων και το γενικότερο πλαίσιο του αποκλεισμού, ωθεί τους μετανάστες στην ένταξή τους στην αγορά εργασίας, αλλά με πρόσημο αρνητικό. Δηλαδή, οι μετανάστες ωθούνται σε χειρόνακτα επαγγέλματα χαμηλού κύρους χωρίς καμία προοπτική εξέλιξης και χωρίς κοινωνικά δικαιώματα.³⁷

Άλλο ένα χαρακτηριστικό της οργανωτικής κουλτούρας των δημοσίων υπαλλήλων είναι ότι διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην διαχείριση των κρατικών πόρων που σχετίζονται με τις κοινωνικές παροχές πράγμα που τους οδηγεί στην προσωπική θέσπιση ορίων απέναντι στην συμπεριφορά και τις ανάγκες των μεταναστών. Κοντολογίς, η οργανωτική κουλτούρα της δημόσιας διοίκησης ωθεί τους υπαλλήλους στην εισαγωγή άτυπων μορφών εξουσίας, οι οποίες χρησιμοποιούνται προκειμένου να «φιλτράρουν» τις ανάγκες των μεταναστών και να «εξοικονομήσουν» τους κρατικούς πόρους. Το φαινόμενο αυτό είναι περισσότερο εμφανές στην περίοδο της οικονομικής κρίσης, καθώς προκαλείται συνολική ρευστοποίηση αξιών και οι δημόσιοι υπάλληλοι λογίζονται ως φρουροί της έννομης τάξης.³⁸ Επομένως, η θωράκιση των κριτηρίων για την διανομή των κρατικών πόρων στους μετανάστες αποτελεί πεδίο κοινωνικού αποκλεισμού.

³⁷ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 457 Εκ. Εξάντας 2004

³⁸ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 462 Εκ. Εξάντας 2004

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η γενικότερη οργάνωση της κοινωνικής πολιτικής, λόγω της εφαρμογής της Νέας Δημόσιας Διοίκησης. Αναλυτικότερα, παρατηρείται τροποποίηση του ορισμού σχετικά με το ποιος κατανοείται ως άνεργος και το ποιος από τους άνεργους δύναται να λάβει το επίδομα ανεργίας. Ουσιαστικά, ως άνεργος δεν νοείται αυτός που έχει απωλέσει την εργασιακή του ιδιότητα, ούτε όμως και αυτός που είναι εκτός παραγωγικής διαδικασίας. Άνεργος θεωρείται αυτός που δραστηριοποιείται ενεργά στην αναζήτηση εργασίας και μάλιστα το αποδεικνύει.³⁹

---

³⁹ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 475 Εκ. Εξάντας 2004

Κεφάλαιο 3^ο: Η Παραγωγή του Στιγματισμού από την Κοινωνία

Στο παρόν κεφάλαιο θα μελετήσουμε την παραγωγή του στιγματισμού από την κοινωνική δομή. Πιο συγκεκριμένα, θα εστιάσουμε στον τρόπο που η κοινωνία αντιλαμβάνεται τους μετανάστες, έτσι ώστε να παρατηρήσουμε το πώς κατασκευάζεται ο στιγματισμός. Όπως έχει ειπωθεί σε άλλα κεφάλαια, η κοινωνική δομή αναπτύσσει αρνητικές ετικέτες για τους μετανάστες. Η αιτία που δημιουργεί και συγχρόνως αναπαράγει τις ετικέτες έγκειται στο γεγονός ότι δεν μπορεί να κατανοήσει την διαφορετικότητα. Οι μετανάστες προέρχονται στην πλειονότητά τους από χώρες του πρώην Σοβιετικού Μπλόκ ή από χώρες της Ανατολής και είναι φορείς διαφορετικών αξιών και πολιτισμικών στοιχείων από αυτά που κυριαρχούν στις Δυτικές χώρες. Το γεγονός αυτό δημιουργεί φόβους στην ελληνική κοινωνία, διότι θεωρεί πως μέσα σε μία παγκοσμιοποιημένη κοινωνία θα αλλοιωθεί ο πολιτισμός της και η θρησκεία της. Βέβαια, οι φόβοι αυτοί εμπλουτίζονται από την κυρίαρχη ιδεολογία, η οποία επιδιώκοντας να αναπαράγει την κυριαρχία της και να διατηρήσει το status quo, βομβαρδίζει την κοινωνία με περισσότερα αισθήματα απειλών, οι οποίες δεν υφίστανται στην πραγματικότητα.

Η πρακτική αυτή έχει ως αποτέλεσμα να κατατάσσει τους μετανάστες, αλλά και τους φτωχούς ως εγκληματίες των δρόμων, επειδή διαβιώνουν σε συνθήκες πολύ διαφορετικές από αυτούς⁴⁰. Δηλαδή, οι συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών είναι σε χειρότερη κατάσταση από αυτές που ζει η υπόλοιπη κοινωνία, πράγμα που επιβεβαιώνει τα ταξικά στοιχεία του στιγματισμού. Συνεπώς, το εάν οι μετανάστες στεγάζονται σε κέντρα φιλοξενίας ή διαμένουν σε οικισμούς, οι οποίοι δεν πληρούν τα κριτήρια για την κάλυψη των βασικών τους αναγκών, θεωρούνται από την κοινωνία κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, παραγκωνίζονται κοινωνικά, επειδή πιθανώς να αποτελούν απειλή για τη δημόσια, αλλά και την ιδιωτική ασφάλεια. Ο κοινωνικός αποκλεισμός που παράγεται για τους μετανάστες και αγνοείται από την κοινωνία είναι ότι οι πληθυσμοί των μεταναστών που δεν διαθέτουν τις νόμιμες ευκαιρίες για

---

⁴⁰ H. J. Gans « The War ...» σ. 58 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

την προσωπική τους υλική αναπαραγωγή, αργά ή γρήγορα ενδέχεται να οδηγηθούν σε παράνομες πρακτικές.⁴¹

Στην ίδια κατεύθυνση του αποκλεισμού των μεταναστών κινείται και η ίδια η αγορά εργασίας, καθώς οι θέσεις εργασίας που θα καλυφθούν από μετανάστες θα είναι χαμηλόμισθες. Προκειμένου λοιπόν να αυξήσουν το εισόδημά τους, κάποιοι από τους μετανάστες θα στραφούν σε παράνομες δραστηριότητες, πράγμα που θα οδηγήσει την κοινωνία στο να γενικεύει τον ισχυρισμό ότι «όλοι οι μετανάστες είναι εγκληματίες».⁴² Επομένως, η κοινωνία δεν μπορεί να αναγνωρίσει την εκάστοτε ανθρώπινη αξία, ποσοτικοποιώντας την μέσα στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, χάνοντας την ποιότητα. Έτσι, επιτυγχάνεται μια γενίκευση κατά των μεταναστών που τους στιγματίζει ανεξάρτητα από το εάν είναι αθώοι ή όχι και τους αποκλείει κοινωνικά, ενώ παράλληλα τα πραγματικά αίτια των παράνομων πράξεων θα πρέπει να αναζητούνται στους εργοδότες.

Άλλος ένας στιγματισμός που καλλιεργείται στην κοινωνία αφορά τους μετανάστες που είναι αποδέχτες κοινωνικής μέριμνας. Αναλυτικότερα, παρατηρείται ότι οι μετανάστες που δικαιούνται κοινωνικά αγαθά στιγματίζονται ως εξαρτημένοι από τις κρατικές παροχές, διότι δεν προσφέρουν στην εγχώρια οικονομία.⁴³ Εάν πάλι οι δικαιούχοι κοινωνικής πρόνοιας ενταχθούν στην αγορά εργασίας θα ασκήσουν πίεση στους μισθούς των ήδη απασχολούμενων, δηλαδή θα μειωθούν οι μισθοί τους, λόγω του φθηνού εργατικού δυναμικού που θα δημιουργηθεί.

Ακόμα, έρευνες που έχουν διεξαχθεί στην Αγγλία, κατά την μεταπολεμική περίοδο, ανέδειξαν ότι οι μηχανισμοί που εδράζονται για την εξασφάλιση μιας ελάχιστης κοινωνικής υπηκοότητας (με την έννοια των δικαιωμάτων) σε οποιαδήποτε χώρα είναι αυτή που ουσιαστικά υπονομεύει της ανθρώπινες ιδιότητες.⁴⁴ Αναλυτικότερα, η διαδικασία, μέσω της οποίας οι μετανάστες προσπαθούν να αποκτήσουν κοινωνικά δικαιώματα στην πρόνοια, δημιουργεί μια αρνητική ιδιότητα του πολίτη στην υπόλοιπη κοινωνία, αλλά και τους προνοιακούς υπαλλήλους που συνδυάζεται με την απώλεια της υπερηφάνειας των μεταναστών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην προαναφερθείσα διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες του

---

⁴¹ H. J. Gans «The War ...» σ. 65 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

⁴² H. J. Gans «The War ...» σ. 66 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

⁴³ H. J. Gans «The War.....» σ. 72 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

⁴⁴ L. Morris «Dangerous Class, the underclass and social citizenship» σ. 110 Εκ. Routledge 1994

προνοιακού κράτους είναι υποστελεχωμένες, με δύσκαμπτες γραφειοκρατικές διαδικασίες και υπερτονίζουν συνεχώς την εξάρτηση των ωφελούμενων από τις κρατικές παροχές, θίγοντας κάθε τόσο τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.⁴⁵ Επομένως, παραμερίζονται οι ποιοτικές διαφορές των ατόμων που χρήζουν βοήθειας συμπεριλαμβανομένων και των μεταναστών, καθώς η κοινωνία τους στιγματοποιεί ως ανάξιους.

Επιπροσθέτως, κατά τη Morris η οπτική της κοινωνίας μεταφέρεται στην οπτική των δημοσίων υπαλλήλων για τους μετανάστες που αιτούνται για κοινωνικές παροχές. Ειδικότερα, διαφαίνεται μια σχέση εξάρτησης και κατάχρησης των κρατικών υπηρεσιών από τους μετανάστες, διότι κατά αυτούς οι μετανάστες είναι φορτισμένοι με στοιχεία παραβατικότητας που συχνά εξαπατούν το κράτος και τις υπηρεσίες του προκειμένου να λάβουν βοηθήματα που ουσιαστικά δεν τους αξίζουν.

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Gans, οι στιγματισμοί που χρησιμοποιεί η κοινωνία για να αποκρυσταλλώσει τις απειλές της για τους μετανάστες, μπορούν να ταξινομηθούν σε κατηγορίες που δεν έχουν μεταλλαχθεί ουσιαστικά από τον 19 αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, οι πρωταρχικές απειλές που ταξινομούνται αναφέρονται στην ασφάλεια, τα πολιτισμικά πρότυπα, τις ηθικές αξίες και την οικονομική κατάσταση. Παρόλο που οι απειλές αυτές συνδυάζονται μεταξύ τους για την παραγωγή του στιγματισμού των μεταναστών από την κοινωνία, ο βασικός φόβος της κοινωνίας εντοπίζεται στην ασφάλεια. Για τις ανώτερες τάξεις οι μετανάστες νοούνται ως επικίνδυνα άτομα που δεν μπορούν να κοινωνικοποιηθούν, ενώ η συμπεριφορά τους και τα πολιτισμικά τους πρότυπα δεν συνάδουν με αυτά της υπόλοιπης κοινωνίας.⁴⁶ Επειδή δεν συγκαταλέγονται στους «άξιους» θα πρέπει να απομονώνονται από την κοινωνία. Με άλλα λόγια, δεν διαθέτουν τις παραδοσιακές αξίες της κοινωνίας και για το λόγο αυτό «τιμωρούνται» από την κοινωνία και περιθωριοποιούνται.

Η τελευταία κατηγορία που ταξινομεί ο Gans στις απειλές της κοινωνίας που παράγουν τον κοινωνικό στιγματισμό είναι η οικονομική κατάσταση της κοινωνίας. Χαρακτηριστικά, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής έχει ως αποτέλεσμα την διαίρεση του κοινωνικού ιστού σε τάξεις, καθώς οι τάξεις αυτές αναπτύσσονται μεταξύ τους σχέσεις. Οι σχέσεις αυτές αποκρυσταλλώνονται στην παραγωγική διαδικασία,

---

⁴⁵ L. Morris «Dangerous Class, the underclass and social citizenship» σ. 110 Εκ. Routledge 1994

⁴⁶ H. J. Gans «The War.....» σ. 126 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

δηλαδή η αστική τάξη εμφανίζεται ως κάτοχος των μέσων παραγωγής και η εργατική τάξη, επειδή δεν διαθέτει ιδιοκτησία «πουλάει» την εργατική της δύναμη. Οι σχέσεις αυτές που συνάπτονται στην παραγωγική διαδικασία διέπουν όλα τα επίπεδα της κοινωνίας και οδηγούν στην εκμετάλλευση.

Όσον αφορά τους μετανάστες, αυτοί κατατάσσονται στο περιπλανώμενο φθινό εργατικό δυναμικό, δηλαδή στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι οι ανώτερες τάξεις, λόγω της οικονομικής τους κατάστασης υπονομεύουν τους μετανάστες και τους χαρακτηρίζουν ως φτωχούς, απαξιώνοντάς τους. Με άλλα λόγια, η κοινωνία έχει διαχωριστεί σε έχοντες και μη έχοντες, επεκτείνοντας του διαχωρισμούς και στους στιγματισμούς σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας.

Κεφάλαιο 4^ο: Η Νοηματοδότηση του Επαγγέλματος και του Εαυτού των Υπαλλήλων της Πρόνοιας

Στο παρόν κεφάλαιο θα επεξεργαστούμε τον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο οι προνοιακοί υπάλληλοι νοηματοδοτούν το επάγγελμά τους και μέσα από την νοηματοδότηση του επαγγέλματός τους θα επιχειρήσουμε να αντιληφθούμε το πως επικαθορίζουν τον εαυτό τους μέσα από το επάγγελμά τους. Με άλλα λόγια, θα παρατηρήσουμε την θέση τους στην παραγωγική διαδικασία, καθώς και τις υλικές αντανάκλασεις που επιφέρει αυτή στην ταυτοποίηση του εαυτού τους.

Με την πάροδο του χρόνου και την εξέλιξη της παραγωγής, άρχισαν να μεγιστοποιούνται και οι δημόσιες (προνοιακές) υπηρεσίες. Έτσι λοιπόν αρκετά στρώματα του πληθυσμού άρχισαν να απασχολούνται στις κρατικές δομές. Αναλυτικότερα, θεμελιώδης λίθος για την κατανόηση μιας τάξης στην μαρξιστική θεωρία αποτελεί η θέση της μέσα στην παραγωγική διαδικασία. Ειδικότερα, στον ύστερο καπιταλισμό, η αμιγώς παραγωγική δραστηριότητα έχει μεταφερθεί στις χώρες το Τρίτου Κόσμου, λόγω του φθηνού εργατικού δυναμικού που δραστηριοποιείται σε αυτές. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι δυτικές χώρες έχουν μεταφερθεί από τον δευτερογενή τομέα της παραγωγής στον τριτογενή, δηλαδή έχουν μεταφερθεί στον τομέα των υπηρεσιών. Η μεταφορά της παραγωγής έχει επιφέρει τροποποιήσεις στη συγκρότηση των τάξεων ή ορθότερα σε κάποια τμήματα τάξεων. Πιο επεξηγηματικά, οι τροποποιήσεις στη συγκρότηση των τάξεων δεν έχουν επηρεάσει τις δύο βασικές και αντιμαχόμενες τάξεις στην ιστορία του καπιταλισμού, δηλαδή στους καπιταλιστές και στους εργάτες. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους της παραγωγής έχει δημιουργήσει σημαντικές μεταβολές στην μικροαστική τάξη. Χαρακτηριστικά, ο Μάρξ όρισε την μικροαστική τάξη με βάση την μικρή παραγωγή που ιδιοποιείται. Το καθοριστικό στοιχείο που στοιχειοθετεί την μικροαστική τάξη είναι ότι αφορά μικρές βιοτεχνίες ή ακόμα και οικογενειακές επιχειρήσεις, στις οποίες ο φορέας αποτελεί τον ιδιοκτήτη- κάτοχο των μέσων παραγωγής και ταυτόχρονα των άμεσο εργάτη- παραγωγό. Με άλλα λόγια, ο ιδιοκτήτης συμμετέχει άμεσα στην παραγωγική διαδικασία, δηλαδή νοείται σαν άμεσος παραγωγός.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο τρόπος παραγωγής της μικροαστικής επιχείρησης, καθώς δεν εντάσσεται στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, αλλά διατηρεί κάποια μόνον στοιχεία του. Τα στοιχεία αυτά αφορούν περισσότερο την σφαίρα κυκλοφορίας του κεφαλαίου που εντάσσεται το μικρό εμπόριο.⁴⁷ Επεξηγηματικότερα, η μικροαστική τάξη συνδυάζει στην παραγωγή κατάλοιπα των φεουδαλικών σχέσεων και εκφάνσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Σε περιόδους κρίσης, η μικροαστική τάξη τείνει να ενσωματωθεί στην αστική τάξη, κατά ένα μικρό ποσοστό της ή από την άλλη μεριά, να ενταχθεί στην τάξη των εργατών. Οι λόγοι που μπορούν να επιφέρουν μια τέτοια κατάσταση είναι το ότι αποτελεί μια μεταβατική τάξη (τάξη γεφυρα ανάμεσα στην αστική και την εργατική) και οι ιστορικές αναπτύξεις του καπιταλισμού έχουν αποδείξει ότι την θέτουν εκτός παραγωγικής διαδικασίας.⁴⁸ Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα τμήματα της μικροαστικής τάξης που η διεύρυνση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής τα έχει αποκόψει από την παραγωγική διαδικασία, όμως δεν τα έχει προλεταριοποιήσει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της προαναφερθείσας πρότασης είναι η «νέα» μικροαστική τάξη, η οποία με την μεταφορά της παραγωγής μετατράπηκε σε μη παραγωγικούς μισθωτούς εργαζόμενους. Αυτή η κοινωνική κατηγορία είναι που μας ενδιαφέρει, καθώς στο εσωτερικό της εντάσσονται και τα στελέχη των δημοσίων υπαλλήλων των προνοιακών υπηρεσιών. Κοντολογίς, δεν είναι άμεσοι παραγωγοί, όπως η παραδοσιακή μικροαστική τάξη, ενώ παράλληλα συμμετέχουν στην παραγωγή υπεραξίας, καθώς δραστηριοποιούνται στην σφαίρα της κυκλοφορίας του κεφαλαίου.⁴⁹ Συνεπακόλουθα, οι διαφόρων ειδικοτήτων δημόσιοι υπάλληλοι που εργάζονται στον κρατικό μηχανισμό προέρχονται στην πλειονότητά τους από την μικροαστική τάξη.

Εφόσον αναλύθηκε η θέση στην παραγωγική διαδικασία των υπαλλήλων της πρόνοιας, επόμενο ζήτημα που προκύπτει για διερεύνηση είναι ο τρόπος, σύμφωνα με τον οποίο νοηματοδοτούν το επάγγελμάτους, άρα και τον εαυτό τους.

Πιο συγκεκριμένα, οι δημόσιοι υπάλληλοι, όντας στην πλειονότητά τους μέλη της μικροαστικής τάξης, δημιουργούν ένα ιδεολογικό υποσύνολο που παράγει

---

⁴⁷ Ν. Πουλιαντζάς «Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη με το Φασισμό» σ. 257 μτφ. Χ. Αργιαντωνή Εκ. Θεμέλιο 2006

⁴⁸ Ν. Πουλιαντζάς «Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη με το Φασισμό» μτφ. Χ. Αργιαντωνή Εκ. Θεμέλιο 2006 σ. 257

⁴⁹ Ν. Πουλιαντζάς «Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη με το Φασισμό» μτφ. Χ. Αργιαντωνή Εκ. Θεμέλιο 2006 σ. 258

αποτελέσματα στον τρόπο που κατανοούν τον εαυτό τους, αλλά και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τους μετανάστες. Πιο συγκεκριμένα, το ιδεολογικό υποσύνολο που παράγεται είναι η μικροαστική ιδεολογία, η οποία ανάλογα με τη θέση της μικροαστικής τάξης στη συγκυρία, λαμβάνει στοιχεία είτε από την (κυρίαρχη) αστική ιδεολογία, είτε από την εργατική. Όταν το μικροαστικό ιδεολογικό υποσύνολο ταυτίζεται με την αστική ιδεολογία, τότε η μικροαστική τάξη προσδοκά να μετατραπεί σε αστική τάξη, αναπτύσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο ελιτίστικες αντιλήψεις.⁵⁰ Έτσι λοιπόν, όπως προειπώθηκε, οι ελιτίστικες αντιλήψεις οδηγούν τη μικροαστική τάξη να θεωρεί τους μετανάστες ανάξιους να ενταχθούν στην αγορά εργασίας και για το λόγο αυτό τους διαχωρίζουν από την παροχή των κοινωνικών αγαθών, τα οποία παρέχονται μόνο στους άξιους.

Ακόμα, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, τα νέα συστήματα οργάνωσης της διοίκησης του δημόσιου τομέα σε συνδυασμό με τις νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας, προωθούν περισσότερο τη λήψη πρωτοβουλιών των υπαλλήλων στην διαχείριση των εκάστοτε περιπτώσεων, παρά την προσήλωσή τους στους γραφειοκρατικούς κανονισμούς. Το γεγονός αυτό αυξάνει τις άτυπες πρακτικές των δημοσίων υπαλλήλων σε τέτοιο βαθμό που τους καθιστά υπεύθυνους στη διαχείριση των κοινωνικών βοηθημάτων.⁵¹ Η άτυπη ακολουθία αυτής της διαδικασίας παράγει αποτελέσματα στον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο οι υπάλληλοι των προνοιακών υπηρεσιών παρατηρούν τους μετανάστες και συγχρόνως αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα στον οργανισμό, αλλά και στην ελληνική κοινωνία. Χαρακτηριστικά, οι υπάλληλοι, λόγω του πεδίου ευελιξίας που τους προσφέρετε, κινητοποιούνται ευκολότερα προς τη διάκριση των μεταναστών. Από την άλλη μεριά, οι νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση άτυπων συμπεριφορών που κακομεταχειρίζονται τους μετανάστες. Αναλυτικότερα, τα καθεστώτα μερικής απασχόλησης στις προνοιακές υπηρεσίες αυξάνουν τις άτυπες συμπεριφορές που συχνά ταυτίζονται με τις ανταγωνιστικές πρακτικές του ιδιωτικού τομέα και ατομικές επιδιώξεις των υπαλλήλων. Δηλαδή, αναπτύσσουν συμπεριφορές που δεν συνάδουν με το δημόσιο χρέος και το καθήκον των προνοιακών υπηρεσιών, ενώ παράλληλα καλλιεργούν την προσωπική επιτυχία και παραγωγικότητα του

---

⁵⁰ Ν. Πουλιαντζάς «Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής αντιμετώπη με το Φασισμό» μτφ. Χ. Αργιαντωνή Εκ. Θεμέλιο 2006 σ. 259

⁵¹ Κ. Κασμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 466 Εκ. Εξάντας 2004

υπαλλήλου, τοποθετώντας αυστηρά κριτήρια ελέγχου για την καταβολή των κοινωνικών αγαθών στους μετανάστες.⁵²

Ακόμα ένα σημείο που μεταφράζεται ως απόρροια των νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας, δηλαδή της ευελιξίας και της Νέας Δημόσιας Διοίκησης είναι η ανασφάλεια που αισθάνεται ο υπάλληλος για το εργασιακό του καθεστώς. Το γεγονός αυτό επηρεάζει τη συμπεριφορά του υπαλλήλου, καθώς σε περιόδους κρίσης χάνει το κύρος που του προσφέρει ο δημόσιος τομέας. Με άλλα λόγια, το εργασιακό καθεστώς της ευελιξίας επηρεάζει τους δημοσίους υπαλλήλους σε τέτοιο βαθμό, ώστε να χάνει την κοινωνική του δύναμη και την ασφάλεια που του προσέφερε ο δημόσιος τομέας. Κατ' επέκταση αναπροσαρμόζει τις αξίες της εργασίας του, αναπτύσσοντας προκαταλήψεις και πρακτικές που προωθούν τη διάκριση.⁵³ Ο ανταγωνισμός και τα προσωπικά κίνητρα, οδήγησαν τους υπαλλήλους των κοινωνικών υπηρεσιών να εξετάζουν και να ελέγχουν τους μετανάστες με βάση τους προσωπικούς τους φόβους, τα κίνητρά τους και την πολιτισμική τους ταυτότητα. Οι αποδέχτες αυτής της συμπεριφοράς των δημοσίων υπαλλήλων είναι οι άνεργοι, οι μετανάστες και γενικότερα κοινωνικές κατηγορίες, οι οποίες αναζητούν προστασία και παροχές από το Κράτος, σε μία συγκυρία όπου η αγορά εργασίας τους έχει απορρίψει.⁵⁴ Συνεπακόλουθα, όπως επισημαίνει και ο Ψημμένος, τα προσωπικά «συμφέροντα» των κοινωνικών υπαλλήλων υπερτερούσαν σε σχέση με τις γενικές νομοθεσίες και τις κρατικές πολιτικές που αφορούν τους μετανάστες.

Όπως έχουμε παραθέσει και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι ετικέτες που χρησιμοποιούνται για τους μετανάστες διαμορφώνουν καθοριστικό ρόλο στην νοσηματοδότηση των μεταναστών από την κοινωνία. Έτσι λοιπόν, από κάποια τμήματα της κοινωνίας κατασκευάζονται οι ταυτότητες των μεταναστών προσδίδοντάς τους στιγματισμούς. Η διαδικασία αποκρυστάλλωσης των ετικετών των μεταναστών στις προνοιακές υπηρεσίες, δηλαδή στον γραφειοκρατικό θεσμό, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον τρόπο που διαμορφώνει και νοσηματοδοτεί την επαγγελματική ταυτότητα των δημοσίων υπαλλήλων. Χαρακτηριστικά, οι ετικέτες των νόμιμων και των μη νόμιμων μεταναστών δημιούργησαν μια κουλτούρα ελέγχου

---

⁵² Κ. Κασιμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 467 Εκ. Εξάντας 2004

⁵³ Ι. Ψημμένος «Μεταναστευτικός έλεγχος και Άτυπες Διακριτικές Πολιτικές» σ. 196 στο «Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης, Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών» ΚΕΚΜΟΚΟΠ Εκ. Gutenberg 2003

⁵⁴ Ι. Ψημμένος «Μεταναστευτικός...» σ. 197 Εκ. Gutenberg 2003

στους υπαλλήλους που προεκτάθηκε και σε άλλους διαχωρισμούς, όπως εγκληματίες, φτωχούς και απατεώνες.⁵⁵ Οι ετικέτες αυτές καλλιεργήθηκαν μέσα στον κοινωνικό ιστό και στη γραφειοκρατία και επεκτάθηκαν στις δημόσιες υπηρεσίες και στους ίδιους τους υπαλλήλους της κοινωνικής πρόνοιας. Επεξηγηματικότερα, οι δημόσιοι υπάλληλοι, μέσα στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών, αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως τους μόνους γνήσιους εκπροσώπους των κοινωνικών υπηρεσιών, πράγμα που τους οδηγεί στο να κρίνουν ποιος από τους μετανάστες χρησιμοποιεί καταχρηστικά τις κοινωνικές παροχές και ποιος πραγματικά τις αξίζει.⁵⁶ Η πρακτική αυτή οφείλεται στην εσωτερική λογική της γραφειοκρατίας που δημιουργεί αγκυλώσεις. Προκειμένου λοιπόν να αποκοπούν οι προνοιακοί υπάλληλοι από τις αγκυλώσεις της γραφειοκρατίας, αναπτύσσουν άτυπες πρακτικές που έχουν ως αποτέλεσμα τις διακρίσεις που υφίστανται οι μετανάστες. Με άλλα λόγια, η ίδια η λογική της γραφειοκρατίας εμπεριέχει στην εσωτερική της λειτουργία τις άτυπες μορφές που χρησιμοποιούν οι δημόσιοι υπάλληλοι.

Σύμφωνα με την έρευνα IAPASIS που πραγματοποίησε ο Ψημμένος, οι περισσότεροι υπάλληλοι των κοινωνικών υπηρεσιών επηρεάζονται από το πως οι ίδιοι παρατηρούν τον εαυτό τους σε σχέση με την υπηρεσία, στην οποία εργάζονται. Έτσι λοιπόν, όποιες αλλαγές εφαρμόζονται στον Οργανισμό εργασίας τους, ειδικότερα για αυτούς που εργάζονται σε καθεστώς ορισμένου χρόνου απασχόλησης, αυξάνουν την αβεβαιότητάς τους, αλλά και την υπευθυνότητάς τους για την τήρηση των κανόνων λειτουργίας της υπηρεσίας. Η εσωτερική λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών που βασίζεται στην γραφειοκρατία και την ιεραρχία, δημιουργεί στους δημοσίους υπαλλήλους πρακτικές διαχείρισης των αιτούντων μεταναστών. Σε αυτή τη διαδικασία, οι δημόσιοι υπάλληλοι βλέπουν τους μετανάστες ως μέσω για να αποκοπούν από τις γραφειοκρατικές δομές, γεγονός που τους οδηγεί στην αυτονόμηση. Η αυτονόμηση των υπαλλήλων προωθεί τις προσωπικές αξίες του εκάστοτε υπαλλήλου που αντανakλούνται τους μετανάστες, κατά τον έλεγχο των αιτημάτων τους.⁵⁷ Όπως παρατηρεί ο Ψημμένος, οι υπάλληλοι του ΟΑΕΔ βασίζονται στην υποκειμενική τους δυνατότητα διαχείρισης των μεταναστών, στην προσωπική τους ικανότητα να εργάζονται αυτόνομα σε δύσκολες συνθήκες και να πετυχαίνουν του στόχους σε σχέση με την επιχειρησιακή τους αποδοτικότητα μέσα στην ευέλικτη

⁵⁵ Ι. Ψημμένος « Μεταναστευτικός...» σ. 204 Εκ. Gutenberg 2003

⁵⁶ Ι. Ψημμένος « Μεταναστευτικός...» σ. 216 Εκ. Gutenberg 2003

⁵⁷ Ι. Ψημμένος « Μεταναστευτικός...» σ. 218 Εκ. Gutenberg 2003

αγορά εργασίας. Συνεπώς, το εργασιακό καθεστώς, η γραφειοκρατικές δομές και οι «επιλογές» των προνοιακών υπαλλήλων διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο για την παραγωγή της διάκρισης των μεταναστών.

Επιπροσθέτως, για τους υπαλλήλους των κοινωνικών υπηρεσιών, άλλο ένα σημαντικό στοιχείο που συνεπάγεται την αρνητική αντιμετώπιση των μεταναστών είναι η θέση της εκάστοτε κοινωνικής υπηρεσίας στην εξυπηρέτηση των αναγκών των Ελλήνων πολιτών. Πιο συγκεκριμένα, ένα κύριο στοιχείο που χρησιμοποιείται στον έλεγχο των μεταναστών, είναι το κατά πόσο οι μετανάστες συνεισφέρει στις ανάγκες του οργανισμού και κατά πόσο ο μετανάστης έχει το «νόμιμο» δικαίωμα ή όχι να χρησιμοποιεί αυτές τις υπηρεσίες.⁵⁸ Σε αυτό το σημείο γίνεται εμφανής ότι ο γηγενής πληθυσμός προηγείται απέναντι στους μετανάστες, διότι οι τελευταίοι, για τους υπαλλήλους της πρόνοιας δεν προσφέρουν στην ελληνική κοινωνία και έτσι διακρίνονται από αυτούς. Επομένως, η εθνική ταυτότητα διαδραματίζει βασικό ρόλο για τους υπαλλήλους κατά την εξέταση και των έλεγχου των κριτηρίων. Δηλαδή, ο υπάλληλος του ΙΚΑ έχει την υποχρέωση να ελέγξει εάν ο μετανάστης διαθέτει νόμιμη άδεια παραμονής στη χώρα, αν είναι ασφαλισμένος και εάν δεν χρησιμοποιεί άσκοπα τους πόρους των κοινωνικών υπηρεσιών.⁵⁹ Με αυτόν τον τρόπο, οι υπάλληλοι των κοινωνικών υπηρεσιών θεωρούν τους εαυτούς τους αρμόδιους για να κρίνουν σε πια κατεύθυνση θα οδηγήσουν τους μετανάστες. Επεξηγηματικότερα, σύμφωνα με τον Ψημμένο, οι υπάλληλοι των κοινωνικών υπηρεσιών διαχωρίζουν τους μετανάστες με βάση τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς εργασίας και με βάση τα πολιτισμικά πρότυπα της χώρας. Κοντολογίς, κατά πόσο η εθνική ταυτότητα των μεταναστών δύναται να τους επιτρέψει να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, οι προσωπικές αξίες των υπαλλήλων και το πλαίσιο λειτουργίας του οργανισμού διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στα κριτήρια που διαχωρίζονται οι μετανάστες.

---

⁵⁸ Κ. Κασιμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 469 Εκ. Εξάντας 2004

⁵⁹ Κ. Κασιμάτη, Ι. Ψημμένος «Οργανωτική Κουλτούρα.....» σ. 470 Εκ. Εξάντας 2004

Κεφάλαιο 5^ο: Οι Υπάλληλοι των Προνοιακών Υπηρεσιών ως «Εργαλείο» του Κράτους

Στο παρόν κεφάλαιο θα μελετήσουμε τον τρόπο, σύμφωνα με τον οποίο οργανώνεται το Κράτος και η γραφειοκρατία, ενώ παράλληλα ενσωματώνει τους δημοσίους υπαλλήλους στο εσωτερικό του. Το γεγονός αυτό θα μας προτρέψει να κατανοήσουμε βαθύτερα τα αίτια της διάκρισης που υφίστανται οι μετανάστες από τις προνοιακές υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, θα εξεταστεί το Κράτος ως το σύνολο του θεσμικού πλαισίου και τις γραφειοκρατίας προκειμένου να διαπιστώσουμε εάν λειτουργεί πράγματι ενισχυτικά ως προς την νομιμοποίηση της διάκρισης των μεταναστών, μέσα από τις πρακτικές των δημοσίων υπαλλήλων. Οι βασικές παραμέτροι που θα μελετηθούν θα είναι, όπως ήδη προαναφέρθηκε, το θεσμικό πλαίσιο του Κράτους, καθώς και οι πρακτικές των δημοσίων υπαλλήλων που «εξυπηρετούν» την αναπαραγωγή των κυρίαρχων τάξεων. Έτσι λοιπόν, θα γίνει μια επισκόπηση προσέγγισης της θεωρίας του Κράτους για να παρατηρήσουμε τις γενικότερες λειτουργίες του και να προχωρήσουμε στις μορφές που διαθέτουν ως ακρογωνιαίο λίθο τον αποκλεισμό των μεταναστών από την κοινωνική πρόνοια. Περισσότερο βάρος θα δοθεί στον κρατικό μηχανισμό και στην γραφειοκρατία, προκειμένου να παραθέσουμε το πως αναπαράγεται η διάκριση των μεταναστών από τους θεσμοποιημένους μηχανισμούς και οι άτυπες πρακτικές που εφαρμόζουν οι δημόσιοι υπάλληλοι.

Αναλυτικότερα, το Κράτος αποκρυσταλλώνει τις σχέσεις κυριαρχίας των ταξικών στρωμάτων στο εσωτερικό του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Στις σχέσεις αυτές το Κράτος διαδραματίζει καίριο ρόλο, επειδή εγγυάται τα μακροπρόθεσμα πολιτικά συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Κοντολογίς, οργανώνει τις συμμαχίες της εξουσίας ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις.⁶⁰ Από το προαναφερθέν γεγονός, γίνεται αντιληπτό, ότι το Κράτος είναι ένα ταξικό Κράτος, δηλαδή βασίζεται στον καταναγκασμό για να διατηρήσει τον κοινωνικό σχηματισμό και τις σχέσεις παραγωγής. Με άλλα λόγια, ο ρόλος του Κράτους στο εσωτερικό της ταξικής πάλης

---

⁶⁰ Ν. Πουλιαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» σ. 153 μτφ. Α. Χατζηπροδρομίδης Εκ. Θεμέλιο τ. Β' 1975

είναι να εγγυάται την ταξική πολιτική εξουσία, δηλαδή την πολιτική εξουσία της αστικής τάξης.⁶¹ Για την επιτέλεση του ρόλου του, το Κράτος χρησιμοποιεί καταναγκασμό, δηλαδή βασίζεται στην καταπίεση των κυριαρχούμενων τάξεων. Ο καταναγκασμός αυτός που χρησιμοποιείται από το Κράτος δύναται να λάβει δύο μορφές, οι οποίες είναι καταλυτικές για την αναπαραγωγή των όρων παραγωγής του. Η μία μορφή καταναγκασμού είναι η βία που χρησιμοποιείται από το Κράτος, αλλά και από τους μηχανισμούς του (αστυνομία, στρατός) προκειμένου να διατηρήσει την κυριαρχία της αστικής τάξης⁶². Η δεύτερη και σημαντικότερη μορφή που λαμβάνει ο καταναγκασμός είναι η ιδεολογική λειτουργία του. Η ιδεολογική λειτουργία του Κράτους είναι ιδιαίτερα σημαντική, επειδή δεν γίνεται εύκολα αντιληπτή, ενώ παράλληλα η κυρίαρχη ιδεολογία του Κράτους για να αναπαράξει την ταξική κυριαρχία της αστικής τάξης παρουσιάζεται ως ο γενικός εκπρόσωπος του έθνους, αποκρύπτοντας ουσιαστικά τα ιδιοτελή ταξικά της συμφέροντα.⁶³ Το ταξικό Κράτος λοιπόν, προκειμένου να διατηρήσει την ταξική διαίρεση της κοινωνίας, μετέχει της ταξικής πάλης σε όλα τα επίπεδα. Δηλαδή, οι σχέσεις εξουσίας των αντιμαχόμενων τάξεων είναι σχέσεις κυρίαρχων και κυριαρχούμενων και διεξάγονται τόσο στο πολιτικοοικονομικό, όσο και στο ιδεολογικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς αποκαλύπτει την ταξική πάλη που διαδραματίζεται ανάμεσα στους μετανάστες και στους δημοσίους υπαλλήλους.

Εφόσον αναλύθηκε ο ρόλος του Κράτους στην παραγωγή της διάκρισης των μεταναστών από τις κοινωνικές υπηρεσίες, επόμενο ζήτημα που θα εξεταστεί είναι η οργάνωση της γραφειοκρατίας. Η γραφειοκρατία για τον Weber αποτελεί έναν ιδεότυπο, ο οποίος ενσαρκώνει την ορθολογική λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα, οι λειτουργίες της γραφειοκρατίας βασίζονται σε διάφορα χαρακτηριστικά που μεταξύ τους είναι αλληλένδετα. Στο εσωτερικό λοιπόν της γραφειοκρατίας εμπεριέχονται οι τυπικοί και οι απρόσωποι κανόνες λειτουργίας, οι ιεραρχικές δομές οργάνωσης και ο καταμερισμός της εργασίας. Η γραφειοκρατία εστιάζει σε γενικούς κανονισμούς που λαμβάνουν τη μορφή νόμων και διοικητικών διαταγών. Όπως άλλωστε προαναφέρθηκε, για τον Weber τα χαρακτηριστικά της γραφειοκρατίας είναι αλληλένδετα, πράγμα που διασφαλίζει την «ορθολογική» λειτουργία της. Η

---

⁶¹ Ν. Πουλαντζάς «Φασισμός και Δικτατορία...» σ. 336 Εκ. Θεμέλιο 2006

⁶² Ν. Πουλαντζάς «Φασισμός και Δικτατορία...» σ. 337 Εκ. Θεμέλιο 2006

⁶³ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις» σ. 167 μτφ. Α. Χατζηπροδρομίδης Εκ. Θεμέλιο τ. Β' 1985

ορθολογικότητα της γραφειοκρατίας αναφέρεται στα τυπικά της χαρακτηριστικά, δηλαδή στην ορθότητα των μέσων που θα επιλεγούν για την εκπλήρωση των στόχων.⁶⁴ Επομένως, η ορθολογικότητα δεν αφορά την ορθότητα- καταλληλότητα των στόχων ή των αξιών που πρεσβεύει. Με άλλα λόγια, η ορθολογικότητα αναφέρεται στον υπολογισμό όλων των συνθηκών που θα καθορίσουν τις πρακτικές.

Με βάση τις παραπάνω αναφορές, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι οι πρακτικές των δημοσίων υπαλλήλων που ουσιαστικά διακρίνουν τους μετανάστες σχετικά με τις κοινωνικές παροχές, αποτελούν πράξεις που απορρέουν από τη δομή οργάνωσης της γραφειοκρατίας. Επεξηγηματικότερα, η διάκριση βασίζεται στον απρόσωπο χαρακτήρα της διοίκησης των κοινωνικών υπηρεσιών, δηλαδή δεν αφορά τη δράση κάποιου προσώπου, καθώς ανάλογη διάκριση θα έπραττε οποιοσδήποτε υπάλληλος που θα βρισκόταν στην ίδια θέση.⁶⁵ Σε αυτό το σημείο μπορεί να ειπωθεί ότι η διάκριση των μεταναστών και ο αποκλεισμός τους από τις προνοιακές υπηρεσίες επιτυγχάνεται, διότι οι υπάλληλοι των υπηρεσιών ακολουθούν τον απρόσωπο χαρακτήρα της γραφειοκρατικής διοίκησης και τους τυπικούς ή άτυπους κανόνες λειτουργία της. Οι κανόνες αυτοί εκφράζουν δυσλειτουργικές μορφές που δύναται να λάβει η γραφειοκρατία, μη ορθολογικές, καθώς και άτυπες μορφές οργάνωσης. Αναλυτικότερα, οι άτυπες μορφές οργάνωσης και πρακτικών από τους δημοσίους υπαλλήλους που συναντήθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια είναι απόρροια των προβλημάτων που δημιουργούνται από τη γραφειοκρατία. Δηλαδή η γραφειοκρατία πέρα από τους τυπικούς κανόνες της παράγει και τους άτυπους, πράγμα που ευνοεί την διάκριση που υφίστανται οι μετανάστες, αφού γαλουχούνται από το Κράτος να αποκλείουν αυτούς που βρίσκονται σε κατώτερη κοινωνική θέση.

Επιπροσθέτως, η γραφειοκρατία συνιστά ένα μηχανισμό, μια ειδική κατηγορία, με δική της σχετική αυτονομία που καλείται να οργανώσει τις σχέσεις του κρατικού μηχανισμού και τις λειτουργίες του. Ακόμα αποτελεί, όπως άλλωστε και το Κράτος, μια αντιφατική κοινωνική σχέση, όπου η αντίφαση εντοπίζεται στο γεγονός ότι εκπροσωπεί την «ενότητα» του κοινωνικού σχηματισμού που είναι διαιρεμένος σε τάξεις.⁶⁶ Οι δυσλειτουργίες που εμφανίζονται συχνά στην γραφειοκρατία είναι αποτέλεσμα των ταξικών αντιφάσεων που υπάρχουν στο εσωτερικό της και την

---

⁶⁴ Μ. Σεραφετινίδου «Το Φαινόμενο της Γραφειοκρατίας» σ. 42 Τόμος Α' Εκ. Gutenberg 2003

⁶⁵ Μ. Σεραφετινίδου «Το Φαινόμενο της Γραφειοκρατίας» σ. 44 Τόμος Α' Εκ. Gutenberg 2003

⁶⁶ Ν. Πουλαντζάς «Πολιτική Εξουσία...» σ. 231 Εκ. Θεμέλιο τ. Β' 1985

μορφή της σύγκρουσης που λαμβάνουν στο πολιτικό, ιδεολογικό, αλλά και στο οικονομικό επίπεδο. Στα επίπεδα αυτά, ανάλογα με τις εκφάνσεις της ταξικής πάλης, διαμορφώνεται και η νομιμότητα της γραφειοκρατίας, δηλαδή το γεγονός ότι η γραφειοκρατία προβάλλεται σαν την πολιτική αντιπροσώπευση του έθνους (του γενικού συμφέροντος) που αποκρυσταλλώνεται από την «ουδέτερη» λειτουργία⁶⁷ του θεσμού και των υπαλλήλων της. Εάν εμβαθύνουμε στην παραπάνω πρόταση παρατηρούμε ότι η γραφειοκρατία όχι μόνο δεν αντιπροσωπεύει το γενικό συμφέρον του έθνους, απεναντίας οργανώνει και εγγυάται τα ιδιοτελή συμφέροντα του συνασπισμού της εξουσίας, παρέχοντας ένα πλαίσιο νομιμοποίησης. Βέβαια, η προαναφερθείσα λειτουργία της γραφειοκρατίας δεν γίνεται εύκολα παρατηρήσιμη, καθώς η γραφειοκρατία καλύπτεται από το περίβλημα της κυρίαρχης ιδεολογίας. Με άλλα λόγια, ερχόμαστε αντιμέτωποι με την κύρια πηγή αντιφάσεων του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, την ιδεολογική λειτουργία των μηχανισμών και τις σχέσεις τους με το Κράτος, που βασίζεται στον διαχωρισμό του φαινομένου και της ουσίας.

Ακόμα, όπως προαναφέρθηκε, η γραφειοκρατία είναι ένας μηχανισμός με σχετική αυτονομία απέναντι στις κοινωνικές τάξεις, ιεραρχικά δομημένος που διασφαλίζει την ενότητα και την αναπαραγωγή της ταξικής κυριαρχίας και του Κράτους. Στην ίδια κατεύθυνση οι υπάλληλοι της γραφειοκρατίας διαμορφώνουν το πλαίσιο εργασίας τους σύμφωνα με την εσωτερική λογική που παράγει η γραφειοκρατία. Χαρακτηριστικά, οι δημόσιοι υπάλληλοι διαχωρίζουν τους μετανάστες από τις κοινωνικές υπηρεσίες, καθώς η ίδια η γραφειοκρατία συνδέεται με τους στιγματισμούς των μεταναστών, εφόσον τους διαχωρίζει σε παράνομους και νόμιμους, σε κοινωνικά ενταγμένους και αποκλεισμένους.⁶⁸

Κατ' επέκταση η γραφειοκρατία παράγει τον διαχωρισμό και τον αποκλεισμό των μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες. Από την άλλη πλευρά, οι υπάλληλοι των προνοιακών υπηρεσιών διαμορφώνονται από την ιδεολογική λειτουργία του Κράτους, με τέτοιο τρόπο που εξουδετερώνει τα φορτία της εργατικής ιδεολογίας και «παντρεύει» το ιδεολογικό μικροαστικό υποσύνολο με την κυρίαρχη αστική ιδεολογία. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, η παραπάνω διαδικασία που επιτελείται στην ιδεολογική πάλη καταλήγει στην αποπολιτικοποίηση των προνοιακών

---

⁶⁷ Ν. Πουλιαντζάς «Πολιτική Εξουσία...» σ. 237 Εκ. Θεμέλιο τ. Β' 1985

⁶⁸ Η. J. Gans «The War....» σ. 169 Εκ. BasicBooks U.S.A 1995

υπαλλήλων, καθιστώντας τους «εργαλείο» του Κράτους. Έτσι λοιπόν, οι δημόσιοι υπάλληλοι με βάση τη διαδικασία επιλογής των μεταναστών νομιμοποιούν τον κυρίαρχο συσχετισμό δυνάμεων και τους περιθωριοποιούν. Άλλωστε δεν θα πρέπει να παραλείπεται το πεδίο ενσωμάτωσης που προσφέρει το Κράτος, δηλαδή το Κράτος διαπλάθει τους δημοσίους υπαλλήλους ως τα Υποκείμενα που ενσαρκώνουν και παράλληλα διασφαλίζουν την αναπαραγωγή του. Το γεγονός αυτό γίνεται αντιληπτό από τα εμπόδια που θέτουν στους μετανάστες, προκειμένου να τους ακρωτηριάσουν από την ένταξή τους στην κοινωνική δομή και από την ταξική τους άνοδο, καθώς ενδέχεται να αμφισβητήσουν τον κυρίαρχο συνασπισμό εξουσίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα νομικής επικύρωσης που εξετάστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο διαδραματίζει ο κώδικας των δημοσίων υπαλλήλων που αναφέρεται στην πολιτική «ουδετερότητά» τους. Επιπλέον, σύμφωνα με τον Χορκχάμερ το καπιταλιστικό Κράτος έχει ως «συστατικό» του στοιχείο τον φασισμό, δηλαδή την εφαρμογή της αρχής του αποκλεισμού σε οτιδήποτε είναι διαφορετικό ή ξένο προς το Κράτος. Κατά αυτόν τον τρόπο «εργαλειοποιεί» τους δημοσίους υπαλλήλους, προτρέποντάς τους να διαφυλάξουν την εθνική ασφάλεια, ενώ ο αποκλεισμός που διαπράττουν απέναντι στους μετανάστες είναι αμιγώς ταξικός.

Κεφάλαιο 6^ο: Η Μεθοδολογία της Έρευνας

Εφόσον το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας έχει ολοκληρωθεί το επόμενο στάδιο της μελέτης που θα μας απασχολήσει είναι η διεξαγωγή συνεντεύξεων, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν οι βιβλιογραφικές αναφορές που περιγράφουν των αποκλεισμών μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες επαληθεύονται ή απορρίπτονται. Για να γίνει αυτή η ενέργεια δυνατή θα πρέπει να συνομιλήσουμε με τα άτομα που διαπράττουν την διάκριση των μεταναστών και με τους ίδιους τους μετανάστες που υφίστανται αυτήν τη διάκριση. Πιο συγκεκριμένα, όπως προαναφέρθηκε, το μεθοδολογικό εργαλείο της εμπειρικής έρευνας που θα χρησιμοποιήσουμε στην μελέτη είναι οι συνεντεύξεις. Η συνέντευξη εντάσσεται στις ποιοτικές διαδικασίες έρευνας και αφορά μια μέθοδο συλλογής δεδομένων, οργανώνοντας μια σχέση επικοινωνίας ανάμεσα στον ερευνητή και στον ερωτώμενο.

Αναλυτικότερα, η συνέντευξη αποτελεί ένα μεθοδολογικό εργαλείο που καθιστά δυνατή, στον εκάστοτε ερευνητή, την διαδικασία άντλησης δεδομένων και πληροφοριών από το επιλεγόμενο δείγμα.⁶⁹ Το επιλεγόμενο δείγμα στο οποίο θα διεξαχθούν οι συνεντεύξεις, δεν αποτελεί προϊόν στατιστικού δείγματος, αλλά θα αφορά δύο συνεντεύξεις, οι οποίες θα επιτελεστούν σε μετανάστες, έτσι ώστε να γίνει δυνατή η ερμηνεία της νοηματοδότησης των γεγονότων που διαδραματίστηκαν στις ζωές των μεταναστών. Με άλλα λόγια, εστιάζουμε στην κοινωνική ομάδα, η οποία υφίσταται την διάκριση από τις προνοιακές υπηρεσίες προκειμένου να επεξεργαστούμε τις σκέψεις τους και τον τρόπο που νοηματοδότησαν την «συμπεριφορά» των Οργανισμών. Το γεγονός αυτό θα μας προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες που θα ενταχθούν στη μελέτη και θα συμβάλλουν στην εξαγωγή των συμπερασμάτων. Από την άλλη μεριά, θα πραγματοποιηθεί μία συνέντευξη σε υπάλληλο προνοιακής υπηρεσίας και συγκεκριμένα στον Ο.Α.Ε.Δ. έτσι ώστε να αποδείξουμε τον τρόπο που οι υπάλληλοι συμπεριφέρονται στους μετανάστες.

---

⁶⁹ Ν. Κυριαζής « Η Κοινωνιολογική Έρευνα- Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των τεχνικών» σελ. 42 Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις Αθήνα 1998

Επιπροσθέτως, η συνέντευξη αποτελεί ένα στάδιο της έρευνας που θέτει τον ερευνητή αντιμέτωπο με τα γεγονότα που βίωσαν οι συνεντευξιαζόμενοι. Το στάδιο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς μεταφέρει στον ερευνητή μια ποικιλία δεδομένων που βασίζονται στις προσλαμβάνουσες του κοινωνικού περιβάλλοντος των Υποκειμένων. Έτσι λοιπόν, ο ερευνητής καλείται να συλλέξει και παράλληλα να ερμηνεύσει τα στοιχεία που του αποδίδονται, καθώς και να αποκρυπτογραφήσει τα αποτελέσματα που παράγονται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις των Υποκειμένων. Για να γίνει δυνατή η παραπάνω ενέργεια, οι συνεντεύξεις που θα πραγματοποιηθούν θα βασίζονται σε μη δομημένες ή ημιδομημένες συνεντεύξεις, διότι παρουσιάζουν μεγαλύτερο πεδίο ευελιξίας (ελεύθερη συζήτηση) που διευκολύνει τον συνεντευξιαζόμενο στην απάντηση των ερωτημάτων, χωρίς να τον περιορίζει σε κλειστά σχήματα ερωτήσεων, όσο και τον ερευνητή στην ερμηνεία τους.⁷⁰ Με άλλα λόγια, οι ερωτήσεις που θα γίνονται στους συνεντευξιαζόμενους θα είναι ανοιχτού τύπου, έτσι ώστε να εξαχθούν αυθόρμητες απαντήσεις και να μην υπάρχουν περιορισμοί.

Ακόμα, είναι χρήσιμο να παραθέσουμε ότι κατά την διάρκεια της συνέντευξης ο συνεντευκτής θα πρέπει να είναι καλλιεργεί ένα ευχάριστο-φιλικό κλίμα στο άτομο που του παραθέτει τις πληροφορίες, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να αλληλεπιδράσει περισσότερο με τον μετανάστη ή τον υπάλληλο που διαθέτει τα δεδομένα.⁷¹ Κατά τον Bowman, ο ερευνητής, παρά τις προσπάθειές του, δεν δύναται να παραμείνει ουδέτερος στην διεξαγωγή των συνεντεύξεων, επειδή επηρεάζεται από τον αφηγητή. Παρά ταύτα, δεν θα πρέπει να πιέζει το Υποκείμενο που διαθέτει την πληροφορία, γιατί θα καταστείλει στις σκέψεις του ερωτώμενου και δεν θα του παράσχει το πεδίο ελευθερίας, το οποίο θα του επιτρέπει να αναπτύξει το συλλογισμό του.

Όσον αφορά τη δομή των συνεντεύξεων, οι ερωτήσεις που θα υποβάλλονται χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία, στην περίπτωση των μεταναστών, αφορά τα δημογραφικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα την χώρα προέλευσης, τον τόπο διαμονής, το επίπεδο εκπαίδευσης και γενικότερες

---

⁷⁰ Ν. Κυριαζής « Η Κοινωνιολογική Έρευνα- Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των τεχνικών» σ. 110 Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις Αθήνα 1998

⁷¹ Ν. Κυριαζής « Η Κοινωνιολογική Έρευνα- Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των τεχνικών» σ. 119 Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις Αθήνα 1998

πληροφορίες που περιγράφουν το προφίλ του ερωτώμενου. Ανάλογος σχεδιασμός, υλοποιείται και στην περίπτωση του υπαλλήλου του Ο.Α.Ε.Δ.. Η δεύτερη και σημαντικότερη κατηγορία, αφορά τις συνθήκες του αντιμετώπισαν οι μετανάστες με τον ερχομό τους στην Ελλάδα, τον ρατσισμό που δέχτηκαν από ελληνική κοινωνία, τον στιγματισμό και την διάκρισή τους από τους υπαλλήλους των υπηρεσιών πρόνοιας και τον αποκλεισμό τους που παράχθηκε από τις γραφειοκρατικές δομές. Επιπλέον στην ίδια κατηγορία θα εμπεριέχονται ερωτήσεις σχετικά με το πλαίσιο ελέγχου που δέχτηκαν οι μετανάστες, τόσο από το νομικό- γραφειοκρατικό σύστημα (άδειες παραμονής επιδόματα), όσο και από τα επιπρόσθετα μοντέλα ελέγχου (μη θεσμοποιημένα) που δέχτηκαν από τους υπαλλήλους των υπηρεσιών. Ακόμα, θα σχηματιστεί μια τρίτη κατηγορία ερωτήσεων που θα εντάσσονται τα ερωτήματα που θέτονται στον υπάλληλο του Ο.Α.Ε.Δ. Πιο συγκεκριμένα, η ουσία των ερωτημάτων που σχηματίζονται θα αφορούν την λειτουργία του Οργανισμού, τον τρόπο σύμφωνα με τον οποίο διαχειρίζεται ο Ο.Α.Ε.Δ. τους μετανάστες, την συμπεριφορά των υπαλλήλων απέναντι στους μετανάστες και την ελευθερία κινήσεων (άτυπες πρακτικές) που ενδέχεται να διαθέτει ο υπάλληλος κατά την επιτέλεση των καθηκόντων του. Συγχρόνως, θα ερωτηθεί εάν πιστεύει ότι οι μετανάστες αποσκοπούν στην εξαπάτηση του Οργανισμού, εάν διακρίνουν κάποιους από τους δικαιούχους, λόγω της υποχρηματοδότησης του Οργανισμού και εάν χρησιμοποιούν περισσότερα κριτήρια ελέγχου απέναντι στους μετανάστες.

Εν συνεχεία, ένα ακόμα σημαντικό τμήμα της μεθοδολογίας της έρευνας αποτελεί ο κώδικας δεοντολογίας. Αναλυτικότερα, ο ερευνητής θα πρέπει να διαφυλάξει την ταυτότητα του συνεντευξιαζόμενου, να μεταφέρει τις πραγματικές πληροφορίες και θα πρέπει να είναι διακριτικός σχετικά με το περιεχόμενο των ερωτημάτων, χωρίς σε καμία των περιστάσεων να προσβάλλει των ερωτώμενο.⁷² Κοντολογίς, θα πρέπει να καλλιεργηθεί η εμπιστοσύνη μεταξύ των δύο προσώπων προκειμένου να κυλήσει ομαλά η συνέντευξη.

---

⁷² Ν. Κυριαζής « Η Κοινωνιολογική Έρευνα- Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των τεχνικών» σ. 147 Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις Αθήνα 1998

Κεφάλαιο 7^ο: Συνεντεύξεις

Για την περάτωση της παρούσας μελέτης θα διεξαχθούν, όπως έχει αναφερθεί, δύο συνεντεύξεις σε μετανάστες, οι οποίες θα μας καθοδηγήσουν στην επαλήθευση των παραπάνω θεωριών ή αντιστρόφως στην απόρριψή τους. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε το πλαίσιο το γεγονότων που βίωσαν οι μετανάστες σχετικά με τις συνθήκες που αντιμετώπισαν στην Ελλάδα, διάκριση και των αποκλεισμό τους από την παροχή κοινωνικών αγαθών, καθώς επίσης και την ρατσιστική συμπεριφορά των υπαλλήλων. Κατ' επέκταση σύμφωνα με την ερμηνεία των συνεντεύξεων και σε συνδυασμό με τις θεωρητικές επεξεργασίες της μελέτης θα γίνει δυνατή η εξαγωγή των συμπερασμάτων που θα αφορούν τα βαθύτερα αίτια της διάκρισης των μεταναστών από την κοινωνική πρόνοια. Πιο συγκεκριμένα, οι συνεντεύξεις των μεταναστών θα πραγματοποιηθούν στον Γιουλιάν και στην Εντόνα, οι οποίοι είναι μετανάστες αλβανικής καταγωγής.

Αναλυτικότερα, ο Γιουλιάν είναι 58 ετών, πατέρας δύο παιδιών και ήρθε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1995. Το επίπεδο εκπαίδευσης του Γιουλιάν εντάσσεται στην κατώτερη εκπαίδευση (δημοτικό), διότι, όπως ο ίδιος ανέφερε, εργαζόταν από μικρός. Από τότε που έφτασε στην Ελλάδα, εργαζόταν μέχρι τα τελευταία χρόνια στον κλάδο των κατασκευών. Τα τελευταία χρόνια, λόγω των αυξημένων ποσοστών της ανεργίας εργάζεται περιστασιακά στον ίδιο κλάδο. Ξεκινώντας τη συζήτηση μου εξήγησε ότι τα πρώτα χρόνια που ήρθε στην Ελλάδα ήταν αρκετά δύσκολα. Πολλές ήταν οι φορές όπου εισέρχονταν χωρίς χαρτιά στη χώρα μέχρι να αποκτήσει την νόμιμη πρόσβαση. Δεν του επέτρεπαν τη νόμιμη πρόσβαση και δεν ξέριε για πιο λόγο. Την πρώτη φορά που πέρασε χωρίς νόμιμο τρόπο τα ελληνικά σύνορα έτρεμε, μήπως τον βρει η αστυνομία και τον απελάσει. Την πρώτη μέρα που έφτασε στην Ελλάδα έμενε σε συγγενικό σπίτι. Αμέσως, προσπάθησε να εισχωρήσει στην αγορά εργασίας. Για 2 μήνες δεν τα κατάφερε.. Έτσι εξαναγκάστηκε να γυρίσει στην Αλβανία. Συνεπώς, παρατηρούμε ότι η πρώτη διαδικασία αφορούσε την εισαγωγή του Γιουλιάν στην ελληνική αγορά εργασίας που δεν είχε κανένα αποτέλεσμα. Για το λόγο αυτό επέστρεψε στο χωριό του. Η κατάσταση εκεί ήταν δραματική και έτσι μετά από 5 μήνες, αφού κατάφερε με πολλά βάσανα να βρει κάποια χρήματα από φίλους του έκανε αίτηση για να πάρει την πράσινη κάρτα που θα του επέτρεπε την νόμιμη

είσοδο στην Ελλάδα. Δεν θυμάται πόσα ακριβώς χρήματα πλήρωσε, όμως γνωρίζει ότι ήταν αρκετά.

Όσον αφορά το γραφειοκρατικό πλαίσιο της νόμιμης προσέλευσης στον ελλαδικό χώρο, ο Γιουλιάν μάζευε με πολύ κόπο τα ιατρικά αποδεικτικά που βεβαίωναν ότι ήταν υγιής, παρά το γεγονός ότι μετακινήθηκε σε πολλούς γιατρούς, διότι δεν αναγνωρίζονταν από τα ελληνικά εκδοτήρια. « Έτρεχα κάθε μέρα σε πολλούς γιατρούς για να καταφέρω να πάρω τα χαρτιά» είπε χαρακτηριστικά. « Ήθελα να βρω ένα καλύτερο τόπο να δουλέψω για να ζήσω καλύτερα και να βοηθήσω την οικογένειά μου. Δεν άντεχα πια στην Αλβανία... οι δουλειές λίγες και χωρίς λεφτά. Τι να έκανα; Έκανα υπομονή και κουράγιο να μαζέψω τα χαρτιά και να φύγω». Στο σημείο αυτό παρατηρούμε τις δυσκολίες που βίωσε ο Γιουλιάν προκειμένου να πάρει την άδεια παραμονής. Χαρακτηριστικά, διαφαίνονται οι φραγμοί που θέτει το εκάστοτε γραφειοκρατικό πλαίσιο σχετικά με την εισαγωγή κάποιου μετανάστη στην εκάστοτε χώρα. Άρα, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το Κράτος θέτει εμπόδια στην έλευση των μεταναστών, αποσκοπώντας να «εξουθενώσει» τον μεταναστευτικό πληθυσμό και να τον αποκόψει από την εισαγωγή του στην εγχώρια αγορά εργασίας. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκει να οδηγήσει τους μετανάστες να δεχτούν οποιαδήποτε δουλειά και με οποιαδήποτε αμοιβή και αν τους προταθεί. Συνεπώς, γίνεται αντιληπτό ότι οι γραφειοκρατικές διαδικασίες συμβάλλουν στην δημιουργία και την πειθάρχηση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού. Παρά τα εμπόδια αυτά ο Γιουλιάν δεν απογοητεύονταν και συνέχιζε να αγωνίζεται. Όταν τελικά κατάφερε να προσέλθει νόμιμα στην Ελλάδα άρχισε από την πρώτη μέρα να προσπαθεί να εισαχθεί στην αγορά εργασίας προκειμένου να επιβιώσει. Τα ελληνικά που ήξερε ήταν ελάχιστα πράγμα που δυσκόλευε τις πιθανότητες να βρει εργασία. Οι συγγενείς όμως που είχε στην Ελλάδα τον βοήθησαν πολύ περισσότερο, καθώς αυτή τη φορά διέθετε τα απαραίτητα νόμιμα έγγραφα και έτσι δεν φοβόντουσαν τις νομικές συνέπειες σε περίπτωση που τους έβρισκε η αστυνομία.

Η νομιμότητα της παραμονής στην εκάστοτε χώρα είναι μια σημαντική διαδικασία που χρησιμοποιεί το Κράτος για να αποκλείει τους μετανάστες από την κοινωνική ένταξη. Το γεγονός αυτό όχι μόνο επηρεάζει τους ίδιους τους μετανάστες, αλλά όπως ανέφερε και ο Γιουλιάν αποτρέπει και τους συγγενείς να συνδράμουν στην ένταξή τους, εφόσον φοβούνται για τις νομικές συνέπειες, παρά το ότι επιθυμούν να προσφέρουν τη βοήθειά τους.

Όσον αφορά την διαδικασία για την εύρεση της εργασίας, ο Γιουλιάν αυτή τη φορά εισχώρησε πιο εύκολα στην αγορά εργασίας. Οι γνώσεις που διέθετε σχετικά με την στεγαστική κατασκευή χρησιμοποιήθηκαν από τον Γιουλιάν για την κάλυψη μιας θέσης εργασίας στον οικοδομικό τομέα. Η εμπειρία όμως που είχε τον πρώτο καιρό δεν ήταν καθόλου ευχάριστη. Ο εργοδότης του, τού συμπεριφέρονταν άσχημα, ενώ δεν ήταν λίγες οι φορές που αργούσε να του δώσει την εργασιακή αμοιβή του. Η δουλειά ήταν πολύ κουραστική και τα χρήματα δυσανάλογα σε σχέση με την παρεχόμενη εργασιακή δύναμη που παρείχε. Όμως σίγουρα οι απολαβές του ήταν, όπως μας πληροφόρησε περισσότερες από αυτές που του καταβάλλονταν στην Αλβανία. Με αυτόν τον τρόπο κατάφερνε να αποστέλλει κάποια χρήματα και να βοηθά την οικογένειά του που διέμενε στη χώρα προέλευσής του. Από συζητήσεις που έκανε με τους συγγενείς του έμαθε ότι τα χρήματα που λάμβανε ήταν πολύ λιγότερα από αυτά που πληρώνονταν οι ντόπιοι συνάδελφοί του. Συνεπακόλουθα, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι εργοδότες αμείβουν με λιγότερα χρήματα του μετανάστες, καθώς τους θεωρούν μέσο για να επιτύχουν την κερδοφορία τους.

Επιπροσθέτως, δεν υπήρχαν σχέσεις με τους συναδέλφους του. Ο Γιουλιάν δούλευε μόνος του χωρίς να του παρέχεται καμία βοήθεια από τους γύρω του κατά τη διάρκεια της εργασίας του. Αυτό μπορεί να οφείλεται, όπως ανέφερε, στο γεγονός ότι δεν γνώριζε επαρκώς της ελληνική γλώσσα για να μπορέσει να συνεννοηθεί. Η κατάσταση γίνονταν δραματικότερη στην ώρα του διαλείμματος. Ενώ οι υπόλοιποι γευμάτιζαν μαζί, ο Γιουλιάν κάθονταν μόνος του και κανένας δεν του έδινε την παραμικρή σημασία. Τις περισσότερες φορές οι συνάδερφοί του τον κοιτούσαν εχθρικά και έτσι πέρα από την απομόνωση, ένιωθε πως ευθύνονταν για κάτι. Αρκετές ήταν οι φορές που δεν τον αποκαλούσαν με το όνομά του, αλλά τον προσφώνούσαν με την εθνικότητά του (Αλβανέ). Κατ' επέκταση παρατηρούμε ότι το κοινωνικό πλαίσιο πέρα από τα θεσμικά επίπεδα συνδράμει και αυτό στον αποκλεισμό των μεταναστών από την κοινωνική ένταξη. Αυτό οφείλεται σε πολλές παραμέτρους, όπως για παράδειγμα η αντίθεση σε οτιδήποτε εμφανίζεται διαφορετικό από τις υπάρχουσες κοινωνικές νόρμες. Βέβαια, τα τελευταία χρόνια η κατάσταση έχει αλλάξει, καθώς οι σχέσεις του Γιουλιάν με τους συναδέλφους του έχουν ομαλοποιηθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να του επιτρέπουν να δημιουργεί φιλίες με κάποιους από αυτούς.

Πέρα όμως από το περιβάλλον της εργασίας του, ο Γιουλιάν αντιμετώπισε εχθρικές συμπεριφορές και στον κοινωνικό του περίγυρο. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει, οι Έλληνες που συναντούσε τον κοιτούσαν εχθρικά, με μίσος, ενώ κάποιοι άλλοι ήταν περισσότερο φιλικοί. Τα άτομα που διέμεναν στον ίδιο οικοδομικό χώρο δεν του μιλήσουν και τον έθεταν σε μόνιμη βάση στο περιθώριο. Αρκετές μάλιστα, ήταν οι φορές που τον αντιμετώπιζαν σαν να έχει διαπράξει κάτι κακό, σαν να είναι εγκληματίας. Χαρακτηριστικά, οι συνήθειες του Γιουλιάν, η συμπεριφορά του που καθορίζεται από το πολιτισμικά πρότυπα της Αλβανίας, η ενδυμασία του ή ακόμα και το επάγγελμά του διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στο να μην θεωρείται ευπρόσδεκτος στην ελληνική κοινωνία. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε ότι ο Γιουλιάν έχει στιγματιστεί από την κοινωνία και κατά αυτόν τον τρόπο περιθωριοποιήθηκε.

Επιπλέον, ο Γιουλιάν εργαζόταν, αρκετό καιρό, στον οικοδομικό κλάδο χωρίς ασφάλιση. «Με κόπο και διαμάχες κατάφερα να μαζέψω τα ένσημά μου και να βγω την χειμωνιάτικη περίοδο στο ταμείο ανεργίας». « Αρχικά, δεν ήξερα ποια χαρτιά χρειάζονται για να πάρω το επίδομα και πηγαиноερχόμουν μέρες στον Ο.Α.Ε.Δ.». «Γαλαιπωρήθηκα πολύ για να βρω τα χαρτιά που απαιτούνταν». Ακόμα, όπως μας πληροφόρησε ο Γιουλιάν, η συμπεριφορά που αντιμετώπισε από τους υπαλλήλους του Ο.Α.Ε.Δ. ήταν ιδιαίτερα αρνητική. «Περίμενα πολύ ώρα μέχρι να έρθει η σειρά μου. Όταν τελικά ήρθε η ώρα να εξυπηρετηθώ ο υπάλληλος του Ο.Α.Ε.Δ. με κοίταξε με μισό μάτι και μου είπε ότι έχει κουραστεί και πρέπει να κάνει διάλειμμα. Εγώ περίμενα υπομονετικά. Όταν επέστρεψε και του είπε τι ήθελα, δεν με πολυάκουγε. Με κοίταξε υποτιμητικά και μου είπε ότι πρέπει να εξετάσει τα ένσημα, εάν είναι αληθινά και θα ξαναπάω την επόμενη βδομάδα». «Η συμπεριφορά του υπαλλήλου ήταν λίγο επιθετική, όμως εγώ ήμουν φοβισμένος και δεν αντιδρούσα». Με βάση τις παραπάνω πληροφορίες που μας εκμυστηρεύτηκε ο Γιουλιάν, γίνεται εμφανής η ρατσιστική συμπεριφορά των υπαλλήλων απέναντι στους μετανάστες. Επιπλέον, η εξέταση από τον υπάλληλο του Ο.Α.Ε.Δ σχετικά με τις μέρες ασφάλισης του μετανάστη φανερώνει το γεγονός ότι οι υπάλληλοι νομίζουν πως θα εξαπατηθούν από τους μετανάστες, ενώ υποβόσκει το φαινόμενο της άρνηση της εξυπηρέτησης.

Με το πέρασμα των χρόνων και την ενσωμάτωση των Αλβανών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, ο Γιουλιάν μας ότι η στάση των υπαλλήλων έχει μεταβληθεί ριζικά σε σχέση με τα πρώτα χρόνια. « Δεν είναι επιθετική μαζί μας. Οι επιθετικές συμπεριφορές των υπαλλήλων είναι στους Πακιστανούς. Οχι σε εμάς».

Συνεπακόλουθα, παρατηρούμε ότι τα ταξικά στοιχεία του κοινωνικού αποκλεισμού και οι στιγματισμοί που επιφέρουν δεν έχουν πάψει να υπάρχουν, απεναντίας στις μέρες μας έχουν μεταβεί στους νεοεισαχθέντες στην Ελλάδα μετανάστες από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου.

. Εφόσον πραγματοποιήθηκε η συνέντευξη στον Γιουλιάν η επόμενη συνέντευξη θα πραγματοποιηθεί στην Εντόνα. Πιο συγκεκριμένα η Εντόνα είναι 50 ετών και διαμένει στην Ελλάδα από το 1998. Η διαδικασία που χρειάστηκε προκειμένου να έρθει στην Ελλάδα ήταν χρονοβόρα και κοστοβόρα. Έπρεπε και αυτή να εξεταστεί από γιατρούς για να της δοθεί η άδεια παραμονής. Η κατάσταση βέβαια ήταν πιο εύκολη για την Εντόνα, διότι διέμενε στην Ελλάδα ο άντρας της που είχε έρθει νόμιμα κάποια χρόνια πριν από αυτήν. Η γραφειοκρατία ήταν αρκετά περίπλοκη σχετικά με τα απαραίτητα δικαιολογητικά που έπρεπε να καταβάλλει. Χαρακτηριστικά, ο φόβος για την ορθότητα των εγγράφων και η ασφάλειά τους από πιθανή απώλεια έχει ριζώσει στη σκέψη της και ακόμα φυλάσσει τα αποδεικτικά που σχετίζονται με την παραμονή της στην Ελλάδα σαν κόρη οφθαλμού. Η περιπλοκότητα της γραφειοκρατίας έχει εσωτερικευτεί στην Εντόνα τόσο πολύ, ώστε να κρατάει αποδεικτικά από δημόσιες υπηρεσίες, όπως για παράδειγμα πιστοποιητικά πληρωμής Δ.Ε.Η., ΕΥΔΑΠ και λοιπών δημόσιων υπηρεσιών, για το ενδεχόμενο μήπως χαθεί κάποιο έγγραφο από τις ίδιες τις υπηρεσίες και δημιουργηθεί θέμα. Επεξηγηματικότερα, ο φόβος της Εντόνας σχετικά με οποιαδήποτε γραφειοκρατική διαδικασία την έχει επηρεάσει τόσο πολύ που μαζεύει άχρηστα αποδεικτικά με το ένδεχόμενο της απώλειάς τους, όχι από την ίδια, αλλά από τις υπηρεσίες.

Επίσης, η Εντόνα από τα πρώτα χρόνια που έφτασε στην Ελλάδα, απασχολείται στις υπηρεσίες καθαρισμού. Τα χρήματα που λαμβάνει είναι ελάχιστα. Όπως μας εξήγησε, οι περισσότερες γυναίκες που εργάζονται μαζί της προέρχονται από τη Ρωσία. Οι αμοιβές τις ανέρχονται στα 450 Ευρώ το μήνα και η εργασία της είναι καθημερινή. Σχετικά με το περιβάλλον της εργασίας της, μας ανέφερε ότι η δουλειά είναι πολύ κουραστική, όμως υπάρχει σημαντική συνεργασία με τις συναδέλφισσές της. Με άλλα λόγια, παρατηρείται ότι δημιουργείται ένα σύστημα αλληλεγγύης μεταξύ των μεταναστριών προκειμένου να «προφυλαχθούν» από το εξωτερικό εχθρικό τους περιβάλλον.

Ακόμα, τα πρώτα χρόνια που έφτασε στην Ελλάδα, η Εντόνα παρατηρούσε ότι οι κοινωνικές τις συναναστροφές με τους γηγενείς δεν ήταν καθόλου θετικές. « Τα βλέμματα των Ελλήνων ήταν υποτιμητικά επειδή καθάριζα σκάλες. Πίστευαν ότι δεν έχω καμία αξία ως άνθρωπος και το μόνο που μου ταιριάζει είναι αυτό». Επιπλέον, ο εργοδότης της ήταν πολύ σκληρός μαζί της και αμείβονταν με ελάχιστα χρήματα και η ασφάλιση που διέθετε ήταν υποτυπώδης. « Ολοι οι Έλληνες με περιφρονούσαν για την δουλειά μου. Εγώ δεν ντρέπομαι για αυτό. Οι άλλοι γιατί ντρέπονταν για μένα; Ακόμα και στο σχολείο που πήγαινα τα παιδιά, οι γονείς δεν μου μιλήσουν ή μου έριχναν λίγα βλέμματα και κουνούσαν το κεφάλι υποτιμητικά». « Νομίζω ότι δεν ήθελαν να είμαστε ανάμεσά τους. Μας θεωρούσαν ξένους». Στο σημείο αυτό, γίνεται ολοφάνερη η ρατσιστική συμπεριφορά της ελληνικής κοινωνίας, σε τέτοιο βαθμό που ίσως οι γονείς των Ελλήνων να μην επιθυμούν την συμμετοχή στην δωρεάν παιδεία των μικρών μεταναστών. «Ακόμα και τα παιδιά μου τα αντιμετώπισαν περιφρονητικά και τα υπόλοιπα παιδιά και κάποιοι από τους δασκάλους».

Επιπροσθέτως, η Εντόνα δεν διέθετε τις απαιτούμενες ημέρες ασφάλισης για να λάβει επίδομα από τον Ο.Α.Ε.Δ. Παρά το γεγονός αυτό, η Εντόνα απευθύνθηκε στον Ο.Α.Ε.Δ. μήπως και λάβει το κοινωνικό επίδομα. « Ήταν η πρώτη φορά που πήγα και δεν ήξερα τι χρειάζεται για να πάρω το επίδομα. Στον υπάλληλο που μίλησα, κοίταξε τα χαρτιά του Ι.Κ.Α. και μου είπε με ειρωνικό ύφος ότι δεν έχω δουλέψει αρκετά και δεν θα έπρεπε να θέλω επίδομα. Μετά από χρόνια που ξαναπήγα περίμενα πολλές ώρες στην ουρά και όταν ήρθε η σειρά μου και κατάλαβε ότι δεν μιλάω καλά τα ελληνικά, μου είπε με επιθετικό ύφος να πω γρήγορα τι θέλω για να τελειώνουμε». Είναι χαρακτηριστικό ότι οι υπάλληλοι των προνοιακών υπηρεσιών, λόγω του φορτισμένου εργασιακού περιβάλλοντος, αναπτύσσουν επιθετικές συμπεριφορές απέναντι στους μετανάστες, επειδή φαίνονται περισσότερο ευάλωτοι και φοβισμένοι και επειδή δεν θεωρούν ότι συνεισφέρουν στην ελληνική οικονομία. Άλλωστε, δεν θα πρέπει να παραλείπουμε την ταξική καταγωγή των υπαλλήλων και τη νοσηματοδότηση του επαγγέλματός τους που εξηγεί, μέχρι ενός βαθμού, την συμπεριφορά τους απέναντι στους μετανάστες.

Η επόμενη συνέντευξη που θα ακολουθήσει αφορά τις πληροφορίες που μας παραχώρησε εργαζόμενος του Ο.Α.Ε.Δ. Πιο συγκεκριμένα, ο Γιώργος είναι 58 ετών, κάτοικος Δράμας και εργάζεται στον Ο.Α.Ε.Δ για 17 χρόνια. Αρχικά συζητήθηκε η διαδικασία που επιτελείται για να λάβει ο άνεργος το κοινωνικό επίδομα. Ο Γιώργος

μας πληροφόρησε πως για να εισαχθεί ένας άνεργος στο ταμείο ανεργίας, θα πρέπει να έχει συμπληρώσει τα απαιτούμενα εργασιακά ημερομίσθια. «Επιπλέον, θα πρέπει να προσκομίσει στον Ο.Α.Ε.Δ έγγραφα που επιβεβαιώνουν τον τόπο στέγασής του». Όπως ανέφερε ο Γιώργος, η προσκόμιση των εγγράφων αυτών είναι ιδιαίτερα σημαντική για καταχωρήσει η υπηρεσία τα στοιχεία των αιτούμενων. Έτσι γίνεται κατανοητό ότι όσοι άστεγοι πρόκειται να λάβουν κοινωνικό επίδομα αποκλείονται από τις υπηρεσίες, επειδή δεν δύναται να προσκομίσουν τα έγγραφα που βεβαιώνουν την κατοικία τους. «Η διαδικασία χορήγησης του επιδόματος ανεργίας δεν μεταλλάχθηκε ουσιαστικά σε σχέση με παλαιότερα. Έχει γίνει πιο αυστηρή, για τις μέρες που επειδή ενεργοποιήθηκε ένας παλιός νόμος που απαγορεύει στον άνεργο να πάρει πάνω από 400 μέρες, μέσα στην τελευταία τετραετία ταμείο ανεργίας». Συνεπακόλουθα, παρατηρούμε ότι η υποχρηματοδότηση του Ο.Α.Ε.Δ δεν έχει επιφέρει ριζικές μεταβολές στην διαδικασία χορήγησης του επιδόματος ανεργίας. Παρά ταύτα, ο οργανισμός τιμωρεί τον άνεργο που λαμβάνει το επίδομα ανεργίας για τέσσερα χρόνια, οδηγώντας τον ανεξαρτήτου ηλικίας να εργαστεί οπουδήποτε.

Ακόμα, ο Γιώργος υποστήριξε ότι οι υπάλληλοι του Οργανισμού, αντιμετωπίζουν καλύτερα τους μετανάστες σε σχέση με τους Έλληνες. Την αιτία της καλύτερης αντιμετώπισης την αποδίδει στο γεγονός ότι είναι περισσότερο ενημερωμένοι από τους Έλληνες ως προς τις διαδικασίες. «Είναι περισσότερο τυπικοί από τους Έλληνες». Ως προς τη συμπεριφορά των μεταναστών απέναντι στους υπαλλήλους, ο Γιώργος μας πληροφόρησε πως δεν είναι επιθετικοί, είναι φιλικοί και επειδή βρίσκονται σε άλλη χώρα δεν επιθυμούν να προκαλέσουν. «Ωστόσο σίγουρα θα υπάρχουν και εξαιρέσεις. Οι Έλληνες, λόγω κρίσης έχουν πιο απαιτητικοί από τους μετανάστες, επειδή έχει αλλάξει η ψυχολογία του κόσμου, επειδή δεν υπάρχουν πολλές ευκαιρίες υπάρχει άσχημο κλίμα». Στο γενικότερο πλαίσιο του σεβασμού των αιτούντων από τους υπαλλήλους του Ο.Α.Ε.Δ. ο Γιώργος ανέφερε ότι «ο σεβασμός στους αιτούντες αφορά την ιδιότητα του ανθρώπου και ποικίλει ανάλογα με τον τρόπο που ο συναλλασσόμενος ζητάει αυτό που θέλει και αν ξέρει πως να το ζητήσει ο υπάλληλος είναι περισσότερο πρόθυμος να τον εξυπηρετήσει. Δεν μπορούμε να πούμε ότι οι υπάλληλοι είναι άψογοι. Όταν ο συναλλασσόμενος δεν ξέρει τι θέλει και έχει επιθετικότητα αυτό βγαίνει και στον υπάλληλο.

Όσον αφορά τον φόρτο εργασίας των υπηρεσιών του Ο.Α.Ε.Δ. ο Γιώργος θεωρεί ότι δεν έχει επιβαρυνθεί ο φόρτος εργασίας, παρά το γεγονός ότι η ανεργία έχει αυξηθεί,

οι μέρες ασφάλισης των εργαζόμενων δεν επαρκούν για να ενταχθούν στο κοινωνικό επίδομα. Με επέκταση της συζήτησης στην γραφειοκρατία, ο Γιώργος μας πληροφόρησε ότι τα τελευταία χρόνια η γραφειοκρατία έχει περιοριστεί, επειδή τα έγγραφα και οι υπηρεσίες υπάρχουν σε ηλεκτρονική μορφή. « Η εξυπηρέτηση και η διασταύρωση των στοιχείων είναι πολύ πιο εύκολη σε σχέση με παλαιότερα». Οπότε, δύναται να κατανοήσουμε ότι δεν χρησιμοποιούνται πλέον άτυπες μορφές από τους υπαλλήλους των προνοιακών υπηρεσιών. «Παλαιότερα όλα τα χαρτιά ήταν στο χέρι και δημιουργούσαν δυσκαμψίες και αγκυλώσεις, επειδή δεν μπορούσες να κάνεις τον έλεγχο. Όχι δεν νομίζω να έκρινε ο υπάλληλος εάν ο μετανάστης δικαιούται το επίδομα ή όχι. Αυτό γινόταν από το σύστημα».

Επιπλέον, στην περίπτωση του ελέγχου, ο Γιώργος θεωρεί ότι ο Ο.Α.Ε.Δ. τηρεί τον έλεγχο που απαιτείται για της διαδικασίες έκδοσης κάρτας ανεργίας και λήψης του επιδόματος. « Οι έλεγχοι σε αυτούς που ήρθαν από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου εφαρμόζονται από τα Υπουργεία. Εμείς δεν έχουμε καμία αρμοδιότητα για έλεγχο». Στο σημείο αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι γραφειοκρατικές διαδικασίες αποτελούν ένα σύνολο θεσμών που εξασφαλίζει την πρόσβαση αυτών των νόμιμων μεταναστών, αποκλείοντας με αυτόν τον τρόπο τους παράνομους.

Εν συνεχεία, η συνέντευξη κατευθύνθηκε στα φαινόμενα του ρατσισμού που παρατηρούνται στις υπηρεσίες του Ο.Α.Ε.Δ. Ο Γιώργος μας ανέφερε ότι ο ρατσισμός μπορεί να υπήρχε σε μικρό βαθμό απέναντι στους μετανάστες, όμως το γεγονός αυτό οφείλονταν ήταν αποτέλεσμα της άγνοιας των Ελλήνων στην διαχείριση των μεταναστών. Σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει πρόθεση να νομιμοποιηθούν οι προσλαμβάνουσες των υπαλλήλων (του Γιώργου) που ερμηνεύουν τα αίτια της ρατσιστικής τους συμπεριφοράς απέναντι στους Αλβανούς μετανάστες. Επίσης, η υποχρηματοδότηση του Ο.Α.Ε.Δ δεν έχει επιφέρει κανένα αποτέλεσμα που να καθιστά αρμόδιους τους υπαλλήλους να διαχειρίζονται τις αιτήσεις των μεταναστών. « Ο υπάλληλος δεν έχει καμία ελευθερία και δικαιοδοσία να κρίνει ποιος μετανάστης θα λάβει το επίδομα και ποιος όχι. Η διαδικασία γίνεται ηλεκτρονικά και το σύστημα του Ο.Α.Ε.Δ. βγάζει τον δικαιούχο. Δεν υπάρχει περίπτωση κάποιος να το δικαιούται και να μην το πάρει. Τέτοια φαινόμενα απάτης των υπαλλήλων μπορεί να υπήρχαν παλαιότερα, δεν μου ακούγεται παράξενο. Σήμερα όμως, με τίποτα δεν μπορεί να γίνει». Άρα, γίνεται αντιληπτό ότι οι υπάλληλοι δεν χρησιμοποιούν άτυπες πρακτικές ή τουλάχιστον δεν προκύπτει από τη συνέντευξη. Έτσι, κανένας υπάλληλος δεν

δύναται να διακρίνει τους μετανάστες σε σχέση με το εάν θα τους καταβληθεί το επίδομα ανεργίας που δικαιούνται ή εάν όχι.

Συμπεράσματα

Με την ολοκλήρωση του θεωρητικού πλαισίου της μελέτης και με την υλοποίηση και ανάλυση των συνεντεύξεων η τελική έκβαση της μελέτης αφορά την συγγραφή των συμπερασμάτων. Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη μας βοήθησε να κατανοήσουμε τον τρόπο που παράγεται η διάκριση των μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες. Χαρακτηριστικά, μπορεί να ειπωθεί ότι δεν υπάρχει ένα αυτόνομο Υποκείμενο που να ευθύνεται για την διάκριση των μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες. Οι υπάλληλοι έχουν μερίδιο ευθύνης για την διάκριση των μεταναστών, όμως θα πρέπει να εντρυφήσουμε στα αίτια που τους οδηγούν να πράξουν με αυτόν τον τρόπο. Με άλλα λόγια, ισχυριζόμαστε ότι τα αίτια της διάκρισης των μεταναστών, προέρχονται από μια σειρά γεγονότων, ενώ το κύριο αίτιο που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της διάκρισης που υφίστανται οι μετανάστες είναι το Κράτος. Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται από τις αναλύσεις που έχουν υλοποιηθεί, τόσο για τη λειτουργία του κρατικού κώδικα συμπεριφοράς των δημοσίων υπαλλήλων, όσο και από το γραφειοκρατικό πλαίσιο που καθορίζονται οι κανόνες εργασίας των υπαλλήλων του Ο.Α.Ε.Δ.. Συνεπακόλουθα, δύναται να συμπεράνουμε ότι η διάκριση των μεταναστών από τις προνοιακές υπηρεσίες παράγεται από τα συμφέροντα που εγγυάται το Κράτος.

Ιδιαίτερα τα φαινόμενα επιπρόσθετου ελέγχου των υπαλλήλων απέναντι στους μετανάστες που παρατηρήθηκαν στη βιβλιογραφία, αποτελούν απόρροια του γραφειοκρατικού πλαισίου, το οποίο επιτρέπει στους υπαλλήλους τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν άτυπες- μη θεσμοποιημένες πρακτικές. Βέβαια, θα πρέπει να τονιστεί ότι με τον εκσυγχρονισμό της γραφειοκρατίας και την εισαγωγή του ηλεκτρονικού συστήματος, όπως προκύπτει και από την συνέντευξη του Γιώργου, οι άτυπες πρακτικές των υπαλλήλων, έχουν εξαλειφθεί. Ακόμα, η ταξική διάρθρωση της κοινωνίας, πέρα από την διάκριση των πλουσίων και των φτωχών, έχει δημιουργήσει και τον διαχωρισμό ανάμεσα στους φτωχούς που εργάζονται και τους φτωχούς που είναι άνεργοι. Ο παραπάνω διαχωρισμός των φτωχών σε δύο κατηγορίες είναι ιδιαίτερα οδυνηρός, καθώς προέρχεται από το φιλελεύθερο αφήγημα των πρόθυμων για εργασία και των «τεμπέληδων». Με άλλα λόγια, διακρίνουν τους φτωχούς σε αυτούς που θέλουν και σε αυτούς που δεν επιθυμούν να εργαστούν, καθιστώντας

τους δεύτερους υπεύθυνους για τη μοίρα τους. Έτσι, τους θεωρούν απατεώνες που καρπώνονται τους δημόσιους πόρους.

Επιπροσθέτως, η παραγωγή του στιγματισμού από την κοινωνία προς τους μετανάστες είναι μια διαδικασία που αποκρύπτει τα πραγματικά ταξικά αίτια του παραγκωνισμού των μεταναστών, καθώς θεωρεί ότι οι μετανάστες ζουν στο περιθώριο, επειδή είναι εγκληματίες. Συνεπακόλουθα, η κυρίαρχη ιδεολογία γαλουχεί την κοινωνία με τέτοια πρότυπα, ώστε να εναντιώνεται και να απαξιώνει οτιδήποτε κινείται διαφορετικά από αυτή. Ακόμα, τα διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα και συνήθειες που έχουν οι μετανάστες αποτελούν αίτιο μη αποδοχής τους από την φοβική κοινωνία και για το λόγο αυτόν αποκλείονται.

Εν συνεχεία, παρατηρήθηκε ότι το γραφειοκρατικό πλαίσιο λειτουργίας των προνοιακών υπηρεσιών, παρέχει την δυνατότητα στους υπαλλήλους (τουλάχιστον κατά τα παλαιότερα χρόνια) να επιλέγουν ποιος από τους μετανάστες θα εξυπηρετηθεί και ποιος από αυτούς δεν τους εξαπατάει, προκειμένου να του χορηγήσουν τον κοινωνικό μισθό. Στην παραπάνω διαδικασία της διάκρισης των μεταναστών, η οργανωτική κουλτούρα των δημοσίων υπαλλήλων, η θέση τους στην παραγωγική διαδικασία και η ιδεολογική λειτουργία του Κράτους προς την κοινωνία, αλλά και στους υπαλλήλους, αποτελούν ένα συνδυασμό αιτιών που αποκλείουν τους μετανάστες από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Το σημαντικότερο είναι ότι η διάκριση που υφίστανται οι μετανάστες νομιμοποιείται μέσα από την γραφειοκρατία.

Επιπροσθέτως, τα πολιτισμικά στοιχεία και οι αξίες των υπαλλήλων που ταυτοποιούνται μέσα από το επάγγελμά τους, διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη διάκριση των μεταναστών και στην υιοθέτηση ρατσιστικών συμπεριφορών απέναντί τους. Χαρακτηριστικά, οι υπάλληλοι θεωρούν τους μετανάστες άτομα δεύτερης κατηγορίας, διαχωρίζοντάς τους από τον εγχώριο πληθυσμό. Επιπλέον, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η διάκριση των μεταναστών λαμβάνει διαφορετική τροπή ανάλογα τη χώρα προέλευσής τους. Αναλυτικότερα, οι υπάλληλοι των προνοιακών υπηρεσιών υιοθετούν διαφορετικές στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στους Αλβανούς μετανάστες, από αυτές που σχηματίζουν απέναντι στους Πακιστανούς. Έτσι από τη φυλετικοποίηση της εργασίας που παρατήρησε ο Ψημμένος, ερμηνεύοντας την συνέντευξη του Γιουλιάν, κατανοούμε ότι η φυλετικοποίηση υλοποιείται και στην διάκριση .

Εν κατακλείδι, η ιδεολογική λειτουργία της γραφειοκρατίας, τον κρατικών μηχανισμών και του ίδιου του Κράτους, διαδραματίζουν τα κύρια αίτια της διάκρισης των μεταναστών, τόσο από την ελληνική κοινωνία, όσο και από τις υπηρεσίες πρόνοιας. Με βάση λοιπόν την ιδεολογική λειτουργία των μηχανισμών, «εργαλειοποιούνται» οι υπάλληλοι σε ένα βαθμό και αποκλείουν τους μετανάστες. Το γεγονός αυτό δημιουργεί πολλά προβλήματα στους μετανάστες, καθώς τους αναγκάζει να ζουν στην ανέχεια.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αλτουσέρ, Λ. (1999). *Θέσεις 1964-1975* (μτφρ. Ξ. Γιαταγανας). Αθήνα:

Θεμέλιο

Hegel, G. W. Fr. (2005). *Από τα Πρώτα Πολιτικά Κείμενα στη Φαινομενολογία του Πνεύματος*. Κ. Ψυχοπαίδης. Αθήνα: Πόλις

Κασιμάτη, Κ. Ψημμένος, Ι. (2004). *Οργανωτική Κουλτούρα και Κοινωνικός Αποκλεισμός. Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας

Κυριαζής, Ν. (1998). *Η Κοινωνιολογική Έρευνα- Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις

Μάρξ, Κ. (επιμ. Θ. Γκιούρας, Θ. Νουτσόπουλος) (2014). *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840. Μια Ανθολογία*. (μτφρ. Θ. Γκιούρας) Αθήνα: ΚΨΜ

Μάρξ, Κ. (2002). *Το Κεφάλαιο*. Τόμος 1^{ος} (μτφρ. επιμ. Π. Μαυρομάτης).
Αθήνα: Συγχρονη Εποχή

Πουλαντζάς, Ν. (1985). *Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις* (μτφρ.
Λ. Χατζηπροδρομίδης) τ. Β' Αθήνα: Θεμέλιο

Πουλαντζάς, Ν. (2006). *Φασισμός και Δικτατορία. Η Τρίτη Διεθνής
αντιμέτωπη με το Φασισμό* (μτφρ. Χ. Αγριαντωνή) Αθήνα: Θεμέλιο

Σεραφετινίδου, Μ. (2003). *Το Φαινόμενο της Γραφειοκρατίας*. Τόμος Α'.
Αθήνα: Gutenberg

Στασινοπούλου, Ο. (2006). *Κοινωνική Πολιτική: Βασικές Έννοιες,
Ιστορική Εξέλιξη, Φορείς και Πρότυπα*. Αθήνα. Σημειώσεις

Τάχου, Α. Ι. (1981). *Θεμελιώδεις Υποχρεώσεις των Δημοσίων Υπαλλήλων*.
Θεσ/νίκη: Σακκούλα

Ψημμένος, Ι. (2003). *Μεταναστευτικός έλεγχος και Άτυπες Διακριτικές
Πολιτικές. Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης, Η
περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα:
ΚΕΚΜΟΚΟΠ, Gutenberg

Ψημμένος, Ι. (2004) *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια, Κοινωνικός
Αποκλεισμός στην Αθήνα*. Β' έκδοση. Αθήνα: Παπαζήση

Ψημμένος, Ι. Σκαμνάκης, Χ. (επιμ.), (2008). *Οικιακή Εργασία των
μεταναστριών και κοινωνική προστασία: η περίπτωση των γυναικών από
την Αλβανία και την Ουκρανία*». Αθήνα: Παπαζήση

Ξενόγλωσση

Gans, J. G. (1995). *The War Against the Poor, The Underclass and
Antipoverty Policy*. U.S.A.: BasicBooks

Morris, L. (1992). *Dangerous Class, the underclass and social
citizenship*. New York: Routledge

